

Sahlgrenska huset

Vård- och underhållsplan
Del 1 - Värdebeskrivning och historik

2015, rev 2020-03-02

© Antiquum AB

Drottninggatan 25
411 14 Göteborg
www.antiquum.se

2015

Förord

Föreliggande rapport är en Vård- och underhållsplan för Sahlgrenska huset på Norra Hamngatan 14 i Göteborg, Nordstaden 11:1. Arbetet är utfört av Antiquum AB hösten 2015 på uppdrag av Hgab.

Sahlgrenska husets huvudbyggnad uppfördes 1753 av Birgitta Sahlgren. På 1760-70-talet kompletterades huvudbyggnaden av två flygelbyggnader längs Tyggårdsgatan och Köpmansgatan. Under 1800-talet var huset i olika rika grosshandlares ägo och dessa omgestaltade våningarna enligt tidens överdådiga ideal och delar av 1700-talsinredningen förändrades kraftigt. Den största förändringen gjordes på 1850-talet då huvudbyggnadens mezzaninvåning gjordes om till ett helt våningsplan, takfoten höjdes och taket byggdes om till ett flackt sadeltak. 1905 såldes Sahlgrenska huset till Göteborgs stad som varit dess ägare sedan dess. Efter en ombyggnad 1909, som bl a innebar att flygeln mot Köpmansgatan revs och ersattes med en ny byggnad och att flygen mot Tyska Kyrkan revs, flyttade drätselkammaren och byggnadsnämnden in i lokalerna. Därefter har lokalerna använts av olika kommunala verksamheter.

Rapporten är uppdelad i två delar. Del 1 innehåller en historisk beskrivning av Sahlgrenska huset samt en precisering av det kulturhistoriska värdet. Del 2 innehåller antikvariska riktlinjer för underhållsarbeten samt exteriör och interiör nulägesbeskrivning. I del 2 ingår också rapporter från underkon-sulter avseende el och VVS. Utöver dessa delar har en separat kalkyl i tabellform upprättats.

Föreliggande rapport utgör del 1.

Göteborg 2015-12-17, rev 2016-02-16, rev 2020-03-02

Johanna Roos & Victoria Ask
Bebyggelseantikvarier, Antiquum AB

Innehållsförteckning

DEL 1

Fastighetsuppgifter	5
Inledning	6
Sammanfattning	7
Kronologi	9
Kulturhistoriskt värde och skydd	13
Bevarande och tålighet	21
Historik	29
Översiktlig karakterisering och beskrivning	53
Källor och litteratur	60

DEL 2

Fastighetsuppgifter
Inledning
Antikvariska riktlinjer
Exteriör nulägesbeskrivning
Interiör nulägesbeskrivning

BILAGA, STATUSBESKRIVNING VVS

Upprättad 2015-11-16, Kenneth Mattsson Ramme, K.M.R.Luftbehandling

BILAGA, STATUSBESKRIVNING EL

Upprättad 2015-12-30, Christer Persson, REJLERS SVERIGE AB

Fastighetsuppgifter

Objekt:	Sahlgrenska huset
Fastighetsbeteckning:	Nordstaden 11:1
Äldre beteckning:	Tomt nr 60 i 5 roten och nr 18 i 6 roten
Gatuadress:	Norra Hamngatan 14/Tyggårdsgatan 6/Köpmansgatan 3
Fastighetsägare:	Higab
Byggnadsår:	1753 samt flygel från 1760-talet och tillbyggnad från 1909 samt 1940-talet.
Arkitekt:	1753 (huvudbyggnad mot Norra Hamngatan): Okänd, eventuellt Bengt Wilhelm Carlberg 1853 (om- och tillbyggnad): AW Edelsvärd 1909 (flygeln mot Köpmansgatan): Tengbom & Torulf
Skydd:	Byggnadsminne Ingår i riksintresse för kulturmiljövården Utpekad i bevarandeprogrammet Fornlämning (mark)

Inledning

Uppdragsbeskrivning & medverkande

Antiquum AB har på uppdrag av Higab tagit fram föreliggande Vård- och underhållsplan för Sahlgrenska huset i Göteborg. Uppdraget har bestått i att ta fram översiktlig historik om byggnaden, göra en kulturhistorisk värdering samt utföra byggnadsbeskrivning och byggbesiktning med åtgärdsförslag samt utforma antikvariska riktlinjer. Här ingår också besiktningsrapporter från underkonsulter gällande EL och VVS. I uppdraget har även ingått att upprätta en kalkyl för vård- och underhåll enligt Higabs underhållssystem Incit Xpand.

Johanna Roos, bebyggelseantikvarie, har fungerat som huvudansvarig för uppdraget. För elbesiktning svarar Christer Persson, Besiktningsingenjör vid REJLERS SVERIGE AB. För VVS-besiktning svarar Kenneth Mattsson vid K.M.R.Luftbehandling. Kontaktpersoner på Higab har varit Henrik Ogstedt och Lars Holmqvist.

Vård- och underhållsplanens syfte

Målet är att Vård- och underhållsplanen ska vara ett användbart instrument i förvaltningen av byggnaden. Den utgör en bedömning av byggnadens skick och kulturhistoriska värden samt åtgärds- och underhållsbehov. Syftet är att Vård- och underhållsplanen ska fungera som ett planeringsunderlag för åtgärds- och underhållsbehov med budgetpriser samt fungera som en "handbok" för det löpande underhållet av såväl byggnaden som den yttre miljön.

Läsanvisning

Rapporten är uppdelad i två delar (föreliggande rapport utgör del 1). Del 1 inleds med en kort sammanfattning samt kronologi. Här illustreras även kvarterets och fasadernas förändringar över tid. Därefter redovisas byggnadens kulturhistoriska skydd och värde. Detta följs av kapitlet "Bevarande och tålighet" där särskilt känsliga och skyddsvärda delar och rum pekas ut. Avsnittet följs av en översiktlig historisk beskrivning där den aktuella byggnaden sätts in i ett större sammanhang och där dess byggnadshistoriska utveckling beskrivs. Del 1 är avsedd att kunna kommuniceras mot Higabs kunder.

Del 2 innehåller antikvariska riktlinjer och byggbeskrivningar samt skadeinventering och generella åtgärdsförslag. I del 2 ingår också rapporter från underkonsulter avseende el och VVS.

Utöver dessa delar har en separat kalkyl i tabellform upprättats.

Sammanfattning

Kortfattad historik

Sahlgrenska husets huvudbyggnad uppfördes 1753 av Birgitta Sahlgren. Enligt flera källor ska ritningarna till Sahlgrenska husets huvudbyggnad mot Norra Hamngatan ha upprättats av Bengt Wilhelm Carlberg, dåvarande stadsingenjör i Göteborg. Detta har dock inte kunnat beläggas. På 1760-70-talet kompletterades huvudbyggnaden av två flygelbyggnader längs Tyggårdsgatan och Köpmansgatan. Under familjen Sahlgrens tid kom huset att fungera som kombinerat handelshus och våningspalats. På 1770-talet, då Gustaf Sparre övertog fastigheten, inreddes paradvåningen i tidstypisk stil.

Under 1800-talet var huset i olika rika grosshandlares ägo och dessa omgestaltade våningarna enligt tidens överdådiga ideal och delar av 1700-talsinredningen förändrades kraftigt. Den största förändringen gjordes på 1850-talet då huvudbyggnadens mezzaninvåning gjordes om till ett helt våningsplan, takfoten höjdes och taket byggdes om till ett flackt sadeltak. Portalen gjordes om, fasadmotivet drogs upp över takfoten och kröntes med en balustrad. Dessutom tillkom en flygelbyggnad mot Tyska Kyrkan.

1905 såldes Sahlgrenska huset till Göteborgs stad som varit ägare sedan dess. Efter en ombyggnad 1909, som bl a innebar att flygeln mot Köpmansgatan revs och ersattes med en ny byggnad och att flygeln mot Tyska Kyrkan revs, flyttade drätselkammaren och byggnadsnämnden in i lokalerna. Därefter har lokalerna använts av olika kommunala verksamheter.

Under 1900-talet har mindre ombyggnader genomförts och 1969-1974 återställdes 1700-tals inredningen i andra våningens paraderum, sk Sparreska våningen.

Kulturhistoriskt värde

Sahlgrenska huset har ett mycket högt kulturhistoriskt värde och huvudbyggnaden mot Stora Hamnkanalen skyddas som byggnadsminne. Byggnaden ingår som en viktig komponent i en miljö kring Stora Hamnkanalen som präglas av bebyggelse från huvudsakligen 1700-talet. Husets egen byggnadshistoria har ett stort värde - den ger information om hur huset en gång planerats, uppförts och inretts, men också om ändringar och ombyggnader efter olika tiders ideal. Tre epoker är särskilt intressanta; Handelspalatsepoken (1750-1800-talet), Grosshandlarepoken (1850-1900) och Drätselkammarepoken (1900). Dessa olika epoker bär också på stora samhällshistoriska värden genom att de illustrerar hur Göteborg utvecklades från handelsstad till industristad.

Skador och skick

Exteriör

Exteriören är i relativt gott skick. Endast fritrappan mot Norra Hamngatan har ett akut vårdbehov till följd av sättningar som skapat glipor utefter trapplöpet. Dessutom har gjutjärnsräcket under lång tid varit i dåligt skick och kompletterats med sekundära infästningar och stag. Statusbesiktning och förslagshandling för dessa skador och åtgärder har upprättats av Lindholm Restaurering i oktober 2015. Trappans skador har även medfört problem i de innanförliggande utrymmena, rum 101-103, med bland annat salt- och frostsprängningar. Även detta har hanterats i Statusbesiktningen från oktober. Utredning och projektering pågår.

I övrigt är exteriören i gott skick. Fönstren mot gårdssidan har visst underhållsbehov (målning), men inte akut. Samtliga dörrar och karmar av trä har visst renoverings- och målningsbehov.

Interiör

Invändigt är skicket relativt gott, dock med ett generellt slitage i samtliga våningsplan. I källaren har noterats enstaka fuktskador i putsad yttervägg, sannolikt till följd av allt för tätt färgsystem samt i anslutning till utvändig trappa (se ovan). I de övriga våningsplanen förekommer i enstaka fall mindre sprickor i ytterväggar. Det förekommer mekaniskt slitage på snickerier samt viss färgflagning på väggar och tak. Samtliga fönster, förutom fönster från 2013 i huvudbyggnaden, har ett behov av målning (insida och mellan). I den äldre byggnaden från 1753 bör det påpekas att merparten av de moderna fönstren tar emot smygen och går inte att öppna. Generellt går inte heller fönsterluckor att stänga pga fönstrens uppställningsbeslag.

I de moderna kontorsrummen på plan 2-5, är linoleummattorna många gånger allmänt slitna. I såväl väggar som tak förekommer hål efter tidigare installationer. I de tre paradrummen (304-306) är parkettgolven slitna och behöver slipas och lackas. Här förekommer också visst mekaniskt slitage på förgyllningar samt nedsmutsning av väggytor.

Kronologi

1670-tal	Tomten vid Norra Hamngatan 14 ägdes av handelsmannan Heinrich Eilking dy, som uppförde ett stenhus på platsen.
1721	Kommersrådet Jacob Sahlgren köpte fastigheten.
1736	Birgitta Sahlgren ärvde tomten och stenbyggnaden.
1746	En brand totalförstörde stenbyggnaden och övrig bebyggelse i området.
1753	Birgitta Sahlgren lät uppföra ett nytt stenhus, ett handelspalats, som bestod av en rektangulär byggnadskropp mot Stora Hamnen. Den bakre delen av tomten var obebyggd.
1760-tal	Huvudbyggnaden byggdes till med två flyglar som innehöll kök, förråd, stall och vagnsbod, samt bostäder för de anställda.
1771	Konstsamlaren Gustav Sparre ärvde Sahlgrenska huset efter Birgitta Sahlgren. Han placerade sin dyrbara konstsamling i paradvåningen på plan 3.
1771-1777	Gustav Sparre inredde paradrummen på plan 3 i tidstypisk rokokostil.
1794	Sparre avled och fastigheten ärvdes av Jacob Sahlgren.
1846	Fastigheten köptes av grosshandlare C E Billqvist.
1855-1856	C E Billqvist lät genomföra om- och tillbyggnader efter ritningar av arkitekt A W Edelsvärd. Huvudbyggnaden fick då nytt tak, översta våningen höjdes, portalen fick en ny gestaltning och fasaden dekorerades. En påbyggnad av del av flygelbyggnaden mot Tyggårdsgatan utfördes samtidigt. En flygelbyggnad i två våningar mot öst tillkom, liksom en tvärflygel i mitten, tvärs över gården.
1870	Fastigheten köps av överskult (kronofogde) Alfred Almén.
1873	Handelsbolaget Johansson & Carlander köpte fastigheten. De inredde huset med stuckdekorer och målningar av konstnären Callmander.
1885	Ritningar upprättades för en till- och påbyggnad av den västra flygeln med en tre fönsteraxlar bred våning samt tillbyggnad på gården för ett magasin och pigkammare i tre våningar, kom troligtvis inte till utförande.
1892	Entréportalen byggdes om efter ritningar av arkitekt Eugen Thorburn. Det var i samband med detta som initialerna JJ och CC infogades i konstsmidesdekoren ovanför ytterdörren.
1905	Göteborgs stad köpte fastigheten.
1909	Ombyggnad för drätselkammaren och byggnadsnämnden efter ritningar av Tengbom och Torulf. Den norra flygeln revs och ersattes med en nybyggnad med ingång från Köpmansgatan. Flygeln mot Tyggårdsgatan breddades i samband med detta. Den östra flygeln mot Tyska kyrkan, samt tvärflygeln, revs.
1920-tal	Arkiv inreddes i del av vinden, medförde bl a en ny trappa i nuvarande rum 307. Även i de övriga våningarna tillkom arkivutrymmen. I dessa plåtinkläddes fönsterluckor och dörrblad.
1930-tal	Flygelbyggnaden mot Tyggårdsgatan byggdes på med en våning i syfte att skapa utrymme åt byggnadsnämndens arkiv samt ritsalar.
1940-tal	Ytterligare arkivutrymmen inreddes på vinden ovan huvudbyggnaden. Trappa B från 1909 fick ett nytt läge i plan 4-5. På gården uppfördes en tillbyggnad i en våning.

1950-tal	Ytterligare arkiv inredde på vinden. Vissa ändringar av planlösningen på alla våningsplan.
1960-tal	Portvalvet vid Köpmansgatan murades igen. Hiss installerades i trapphus A. Flera nya WC inreddes. Vissa ändringar av planlösningen på alla våningsplan.
1969-1974	Restaurering av rum 304, 305 och 306 (Röda, blå och gula förmaken på plan 3) samt entréhallen på bottenvåningen. Utfördes under ledning av Slottsarkitekten Ragnar Jonsson och konstprofessor PG Hamberg. Arbetena innefattade också fönsterbyte. T-postfönster kom att ersättas med kopplade och småspröjsade fönster.
1970-tal	Vissa mindre ändringar av planlösningen på alla våningsplan, nya lättväggar.
1989	Sandstensportalen mot Norra Hamngatan restaurerades.
1990-2000-tal	Vissa mindre ändringar av planlösningen på alla våningsplan, nya lättväggar.
2004	Liljewalls tog fram skisser till en utbyggnad mot gården som skulle inhysa konferenslokaler mm. Kom inte att utföras.
2007	Återskapande av entréhallens (rum 201-202) 1800-talsinteriör genom restaurering av figurmåleriet på de övre bågformade väggfälten samt rekonstruktionsmålning av dörrsnickerier och fältindelning av väggarna.
2011	Fasadrenovering av huvudbyggnaden från 1753.
2013	Fönsterbyte i huvudbyggnadens fasad mot norr, öst och väst. Småspröjsade fönster från 1960-talet ersattes med nya lika befintliga. Fönsterleverantör var RM fönster i Vimmerby.
2015	Åtgärdsbeskrivning upprättas för entrétrappan mot Norra Hamngatan. Utredning och projektering pågår.

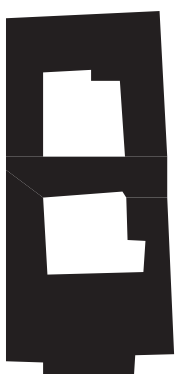
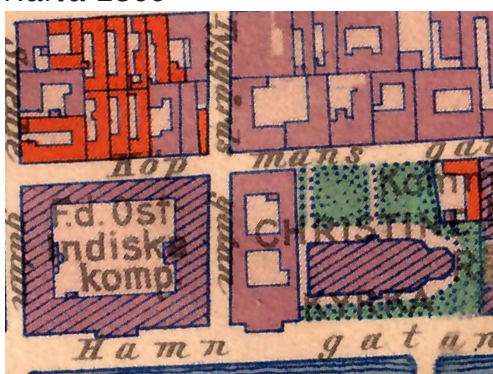
Kronologi över kvarteret

Karta 1790

Huvudbyggnaden mot Stora Hamnkanalen uppfördes år 1753 och på 1760-talet uppfördes även flygelbyggnader mot Tyggårdsgatan och Köpmansgatan. Tomten avgränsades mot Tyska Kyrkan av en brandmur.

Karta 1860

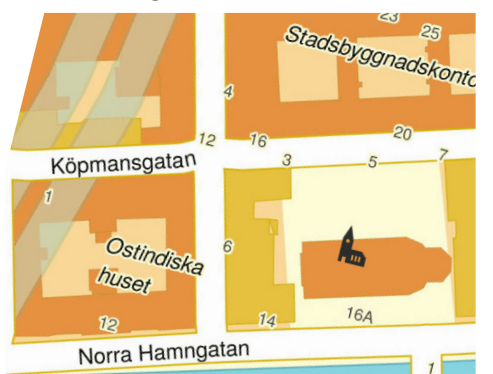
Vid mitten av 1800-talet uppfördes en flygel mot öst samt en tvärflygel på gården.

Karta 1923

I början av 1900-talet revs den östra flygeln. Flygeln mot Köpmansgatan ersattes med en ny byggnad. Flygeln mot Tyggårdsgatan breddades mot gården och här tillkom även ett trapphustorn.

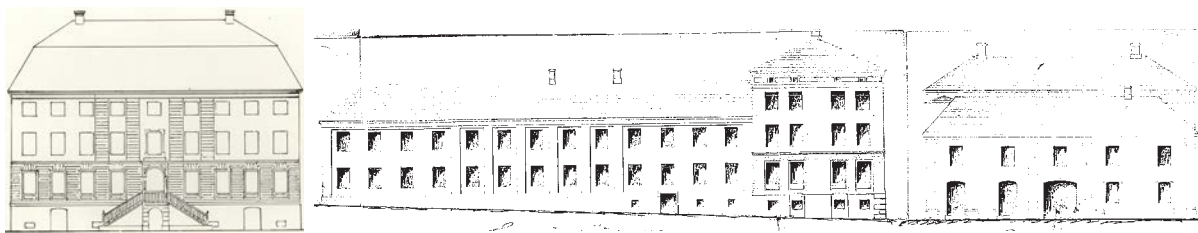
Karta idag

Vid mitten av 1900-talet gjordes ytterligare tillbyggnader på gården.

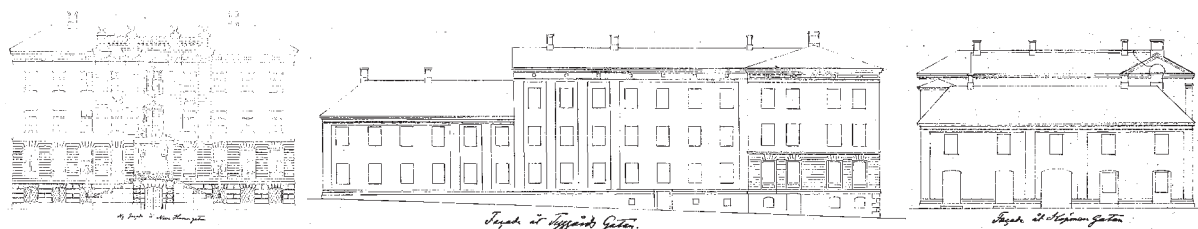
Kronologi fasader

Fasader under 1700-talet

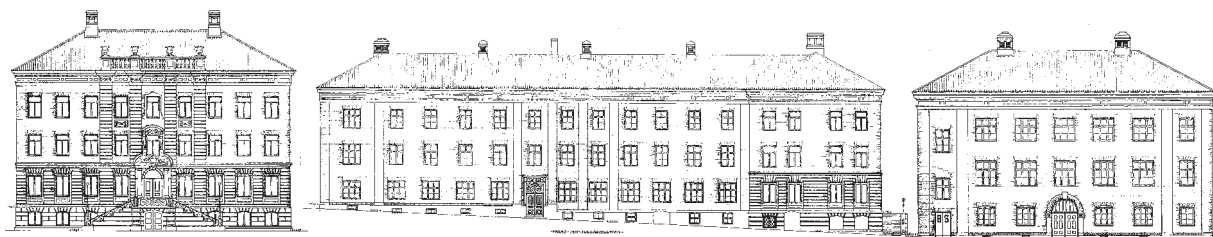
Huvudbyggnaden uppfördes 1753 i tre våningar med ett brant mansardtak. Flygelbyggnaderna längs Tyggårdsgatan och Köpmansgatan uppfördes kring 1760-talet i två våningar.

Fasader år 1856

Byggnaden genomgick en ombyggnad på 1850-talet. Mezzaninvåningen höjdes, taket byggdes om och delar av flygelbyggnaden mot Tyggårdsgatan byggdes på med en våning. Portalen mot hamnkanalen fick nytt utseende.

Fasader år 1909

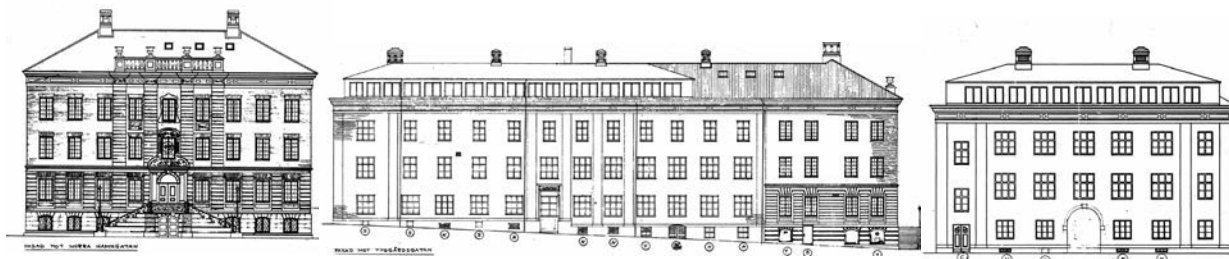
Portalen mot hamnkanalen ändrade utseende på 1890-talet. Flygelbyggnaden mot Köpmansgatan revs år 1909 och ersattes med en nybyggnad. En ny portal tillkom mot Tyggårdsgatan.

Fasader år 1932

På 1930-talet utfördes en takresning för bl a inredning av arkiv på vinden.

Fasader år idag

Exteriören har inte genomgått några större exteriöra förändringar sedan 1930-talet.

Kulturhistoriskt skydd och värde

Kulturhistoriskt skydd

Byggnadsminne

Sahlgrenska huset förklarades som byggnadsminne år 1968, med följande skyddsföreskrifter:

1. Den del av byggnaden som på den till dessa föreskrifter hörande kartan markeras med snedstreckning [endast huvudbyggnad från 1753] må ej utan riksantikvariens samtycke rivas eller till sitt yttre ombyggas eller förändras.
2. I byggnadens inre må ej utan riksantikvariens samtycke vestibulen, trapphuset, de rum i paradvåningen en trappa upp [304-306] i vilka fast inredning från 1700-talet bevarats liksom övriga rum med äldre fast inredning inom den del av byggnaden som på den till dessa föreskrifter hörande kartan markerats med snedstreckning, ombyggas eller bli föremål för mera genomgripande reparationer.
3. Byggnadens skall ägnas för dess framtida bestånd erforderligt löpande underhåll.

Fornlämningar

Hela tomten ligger inom fornminnesområde (Göteborg 216:1) och är skyddat enligt kap 2 Kulturmiljölagen. Alla ingrepp i mark kräver tillstånd hos länsstyrelsen.

Gällande stadsplan

Gällande stadsplan är från 1934 och upprättades av Uno Åhren. Stadsplanen innehåller inte några skyddsbestämmelser för Sahlgrenska huset.

Bevarandeprogram

Byggnaden är utpekad i kommunens bevarandeprogram från år 2000, *"Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse. Ett program för bevarande"*. Här beskrivs hur Norra Hamngatans mitt domineras av en grupp byggnader från 1700-talet och 1600-talets slut - bl a Ostindiska huset, Sahlgrenska huset och Tyska kyrkan. Byggnaderna, med sina gula tegelfasader, beskrivs som typisk för Göteborg.

För byggnaden gäller Plan- och bygglagen (PBL) 8§17 som ställer krav på varsamhet vid ändring. Då den har ett så högt kulturhistoriskt värde bör den även bedömas som särskilt värdefulla enligt PBL 8§13 (vilket innebär ett förvanskingsförbud).

Riksintresse för kulturmiljövården

Sahlgrenska huset ingår i Riksintresse för kulturmiljövården, "Staden inom vallgraven med parkbältet". I motiveringen till riksintresset står bland annat följande:

"Stadskärnan inom Vallgraven är en unik miljö med en rikt varierad, i huvudsak småskalig, bebyggelse. Området speglar Göteborgs utveckling från grundläggning till nutid. Stora delar av den ursprungliga stadsplanen med vallgrav, kanaler, befästningsrester och gatusträckningar är bevarade.

Flera gatustråk präglas av äldre tiders tomtindelning och byggande. Områden med samlad bebyggelse av mycket stort arkitektur- och byggnadshistoriskt värde är bl. a. Gustav Adolfs Torg-Stora Hamnkanalen, kvarteren kring Domkyrkan och Stora Nygatan. I området inom Vallgraven finns också många välbevarade exempel på olika tiders arkitektur där gult tegel utgör ett viktigt karaktärsdrag."

Tolkning av skyddet

Ovanstående innebär att huvudbyggnadens exteriör inte får förändras och att de rum som ingår i byggnadsminnesförklaringen inte får förändras utan tillstånd från Länsstyrelsen. De rum som är utpekade i byggnadsminnesförklaringen, tillsammans med de rum som noterats som kulturhistoriskt värdefulla i denna rapport bör bevaras i sin helhet, med få eller endast små förändringar. Det ska påpekas att det i Plan 2 (entréplan) finns utrymmen som skyddas av byggnadsminnesförklaringen, men genomgått stora förändringar under senare tid. Dessa är tåligare för förändringar.

Såväl exteriör (alla fasader) som delar av interiören är så värdefull att de sorterar under PBLs förvanskningförbud vilket innebär att alla ändringar ska utföras varsamt så att det kulturhistoriska värdet inte förvanskas. Inför större underhållsåtgärder eller ändringar bör Higab därför samråda med antikvarie.

Tillstånd från Länsstyrelsen krävs:

- Vid ingrepp i mark (fornlämning).
- Vid alla exteriöra förändringar av huvudbyggnaden.
- Vid alla invändiga ändringar i byggnadsminnesförklarade rum.

Byggnadsantikvarie bör anlitas:

- Vid alla exteriöra förändringar.
- Vid ingrepp i skyddade rum (rödmarkerade på planritningarna sid 24-28) samt i rum av stort kulturhistoriskt värde som inte ingår i byggnadsminnet (gulmarkerade på planritningarna sid 24-28).
- Vid förändring av planlösning.

RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

Storgatan 41, STOCKHOLM Ö
B 6210/68

Riksantikvariens beslut den 24 oktober 1968
i ärende angående byggnadsminnesförklaring
jämlikt lagen den 9 december 1960 om byggnads-
minnen av det Sahlgrenska huset på tomten nr 1
i 11 kv Rådhuset, Göteborg, Göteborgs och
Bohus län.

Sedan fråga väckts om att förklara det Sahlgrenska huset på tomten nr 1
i 11 kv Rådhuset i Göteborg för byggnadsminne har meddelande därom
den 26 januari 1967 översänts till inskrivningsdomaren vid rådhus-
rätten i Göteborg, varjämte förslag till skyddsföreskrifter upprättats.
Fastighetens ägare, Göteborgs stad, samt byggnadsnämnden i Göteborg
har förklarat sig icke ha något att erinra mot en byggnadsminnesför-
klaring eller mot de föreslagna skyddsföreskrifterna.

Enär det Sahlgrenska huset i Göteborg bevarar egenarten hos gången
tids byggnadsskick och med hänsyn därtill är att anse såsom synner-
ligen märkligt samt under beaktande av vad i övrigt i ärendet före-
kommit, förklarar riksantikvariens jämlikt 1 § lagen den 9 december
1960 om byggnadsminnen härmed det Sahlgrenska huset på tomten nr 1
i 11 kv Rådhuset i Göteborg för byggnadsminne.

I samband härmed meddelar riksantikvariens jämlikt 2 § nämnda lag
följande skyddsföreskrifter:

1. Den del av byggnaden som på den till dessa föreskrifter hörande
kartan markerats med snedstreckning må ej utan riksantikvariens
samttycke rivas eller till sitt yttre ombyggas eller förändras.

2. I byggnadens inre må ej utan riksantikvariens samttycke vestibulen,
trapphuset, de rum i paradvåningen en trappa upp i vilka fast inredning
från 1700-talet bevarats liksom övriga rum med äldre fast inredning
inom den del av byggnaden som på den till dessa föreskrifter hörande
kartan markerats med snedstreckning, ombyggas eller bli föremål för
mera genomgripande reparationer.

3. Byggnaden skall ägnas för dess framtida bestånd erforderligt
löpande underhåll.

Den som icke åtnöjes med detta riksantikvariens beslut äger att däri
söka ändring genom besvär, vilka skall ställas till Konungen och in-
givas eller med posten insändas till Utbildningsdepartementet. Vid

Äventyr av talans förlust skall besvären ha inkommit till nämnda departement inom tre veckors tid från det klaganden fick del av beslutet, delgivningsdagen oräknad. Menighet, som klagar, äger fem veckors besvärstid från delfäendet.

Sven B F Jansson
Sven B F Jansson

Ankom d. 4/12 19.68

Riksantikvarieämbetet
Statens Historiska Museum

ad 6210/68

Erik Bohrn
Erik Bohrn

Att såvitt härstädes förda diariar utvisa, besvär över
detta beslut
icke intill denna dag hit inkommit, betygar, Stock-
holm i utbildningsdepartementet den 7/12 1968.
Utatt avgitt Ex officio.

Ulrich H. Sandberg
Registrator

Utbildningsdepartementet

RIKSANTIKVARIERÄMNET

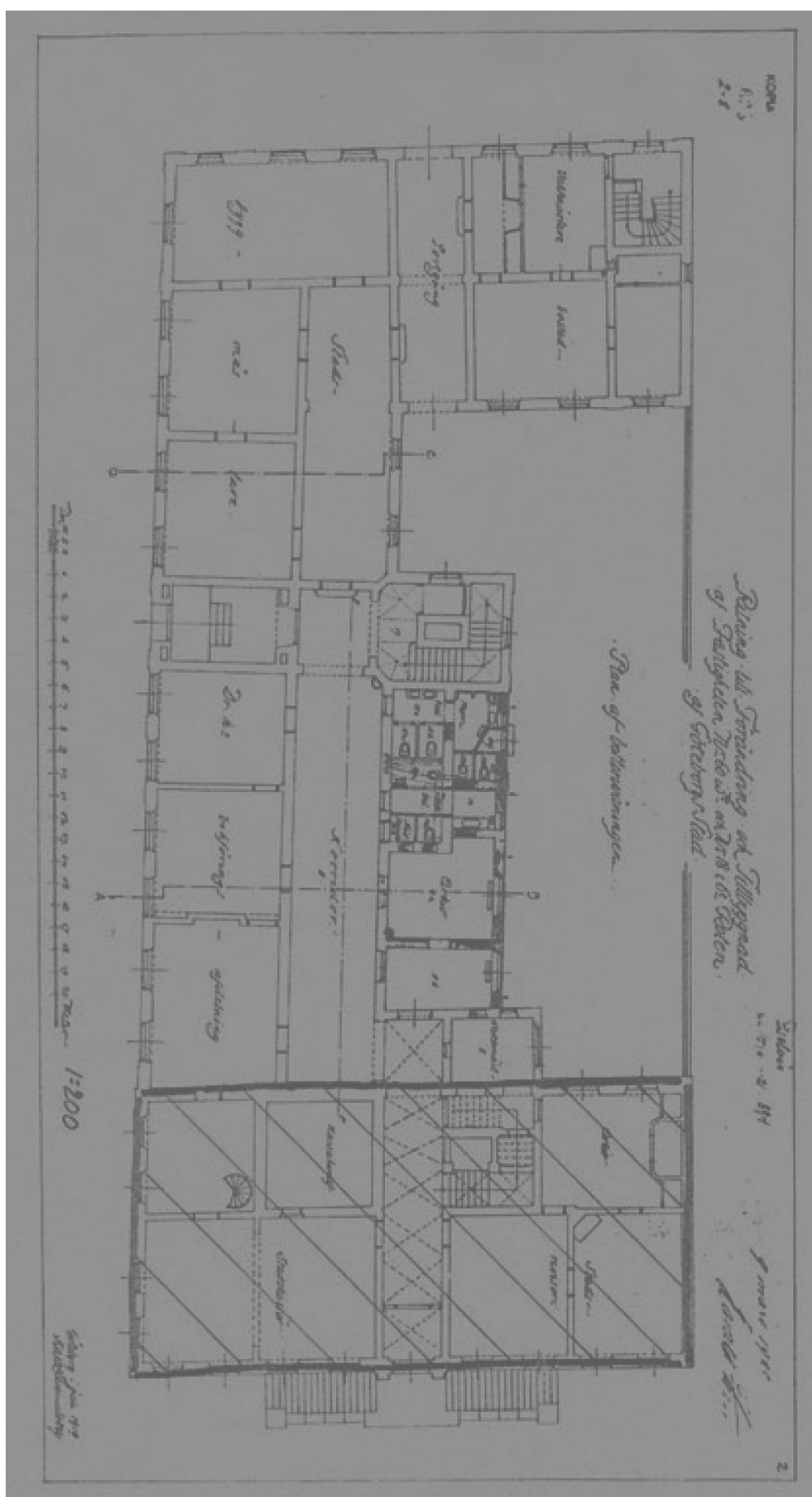
B

FÖREDRAGEN

Den 7/12 1968

BESLUT: *Antikvarieämbetet*

Styr. till inskrivnings-
demarss

Kulturhistoriskt värde

Sahlgrenska huset ingår som en viktig komponent i en miljö kring Stora Hamnkanalen som präglas av bebyggelse från huvudsakligen 1700-talet. Med sina fasader i det för Göteborg så typiska gula flensburgerteglet har byggnaden en mycket viktig karaktärsskapande funktion. Den är en viktig del av den äldre karaktären i området och har därmed ett stort miljöskapande värde.

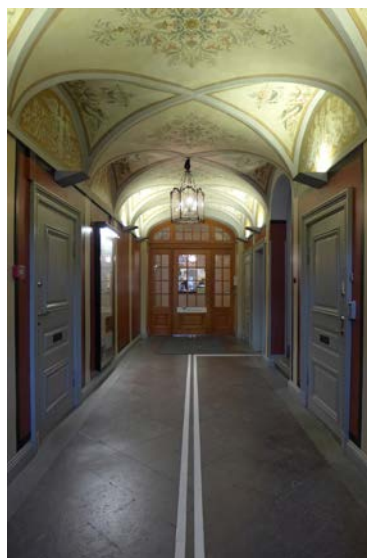
Huset berättar

Sahlgrenska husets biografi har ett stort värde - den ger information om hur huset en gång planerats, uppförts och inretts, men också om hur byggnaden ändrats, nyinretts, byggts till och om efter olika tiders ideal. Detta ger byggnaden ett stort byggnadshistoriskt värde. Tre epoker är särskilt intressanta; Handelspalatsepoken (1750-1800-talet), Grosshandlarepoken (1850-1900) och Drätselkammarepoken (1900). Dessa olika epoker bär också på stora samhällshistoriska värden genom att de illustrerar hur Göteborg utvecklades från handelsstad till industristad. Exteriör och interiör bär spår av alla dessa epoker. Huvudbyggnaden mot kanalen präglas exteriört av 1750-talet och 1850-talets påbyggnad. De övriga byggnadskropparna domineras i stort av 1909 års om- och nybyggnad. Trots att interiörens planlösning till stora delar förändrats finns flera välbevarade detaljer från alla de ovan nämnda epokerna.

Handelspalatsepoken

Sahlgrenska huset speglar ett mycket viktigt skede i Göteborgs historiska utveckling, en tid då stadens handel blomstrade och flera påkostade privata handelspalats uppfördes i anslutning till Stora hamnen. Då huset uppfördes var det en av de mest förnämsta byggnaderna kring Stora Hamnkanalen. Huset berättar dessutom om den för 1700-talets Göteborg så betydelsefulla släkten Sahlgren. Sparres våning blev också en omskriven sevärdhet efter Gustav Sparres inredning av paradvåningen. Rumsinteriörerna i andra våningen beskrivs ofta som de enda av detta slag i Göteborg. Sahlgrenska huset illustrerar därmed såväl stadens utveckling som hur de mest förmögna handelsmännen kunde bo på 1700-talet. Till detta bidrar:

- Huvudbyggnadens tidstypiska fasad av gult flensburgertegel med bottenvåning utförd i rustikmönster.
- Den kryssvälvda källaren.
- Den kryssvälvda entréhallen och trapphus A med sitt kryssvälvda tak.
- Den återskapade rumssviten på plan 3 (304-306) med flera bevarade detaljer från 1700-talet, bla fältindelade väggar med ursprungliga ornerade lagergirlander, boaseringar och pardörrar med bildhuggeriarbeten (förgyllning gjord på 1960-talet).
- Öppna spisar i rum 206 samt 304-306 (utförda som kopior).
- Bevarade snickerier och dörrblad i såväl plan 2 och 3, se rumsinventering.

Grosshandlarepoken

Under 1800-talet var huset i olika rika grosshandlares ägo och dessa lät bygga till och omgestalta byggnaden enligt tidens överdådiga ideal. Sahlgrenska huset speglar därigenom hur Göteborg kring mitten av 1800-talet förvandlades från handelsstad till en industristad. Anknnytning till flera framgångsrika grosshandlare ger byggnaden ett stort samhällshistoriskt värde. De förändringsarbeten dessa utförde utgör en viktig del av byggnadens biografi och illustrerar de skiftade idealen inom arkitektur och inredning. Avgörande för förståelsen av grosshandlarepoken är:

- Huvudbyggnadens tak, gesims och takbalustrad som tillkom på 1850-talet.
- Fasaddekor utförd i puts från 1850-talet på huvudbyggnadens gatufasad samt den barockartade sandstensportalen från 1890-talet.
- Dekormålningar i taket i entréhall 201-202. Eventuellt finns även underliggande takmålningar från 1800-talet i rum 304-306, övermålades på 1960-talet.
- Kassettak och dekormålade tak samt bröstpaneler i rum 309 och 318 från 1880-talet.
- Höga profilerade fotlister och stuckaturer i ett flertal rum på plan 4, se rumsinventering.

Drätselkammarepoken

Den stora om- och tillbyggnaden som utfördes 1909 har satt en tydlig prägel på Sahlgrenska huset, både exteriört och interiört. Tillbyggnaden är utförd så att den väl ansluter mot de äldre byggnaderna. Lika så är materialkvaliteten invändigt hög i de delar som tillkom 1909 med kalkstensgolv, höga profilerade fotlister och spegeldörrblad med både hel- och halvfranska speglar. Den förlängning av entréhallen som gjordes 1909 är ett tydligt exempel på hur man ville få de nya delarna att stämma överens med de äldre. Särskilt viktiga spår och bevarandevärda detaljer från 1909 är:

- Fasader mot Tyggårdsgatan och Köpmansgatan samt granitportal, trapphustorn, trapphusportar och flera fönster.
- Entréhall 219 med sitt kalkstensgolv, profilerade fotlister och sin förlängning av den äldre entréhallen som utförts med kryssvälvt tak.
- De båda tidstypiskt utförda trapphusen, trappa B och C, i sin helhet.
- Stucklister och bröstningspaneler i plan 3 och 4, se rumsinventering.
- Spegeldörrblad och profilerade snickerier i samtliga våningsplan, se rumsinventering.

Kända arkitekter har satt sin prägel

Sahlgrenska huset har också ett stort arkitekturhistoriskt värde. Detta dels genom sin utformning, dels genom att byggnaden är resultatet av flera framstående arkitekters arbete. Huvudbyggnaden är sannolikt uppförd efter ritningar av Göteborgs stadsingenjör Bengt Wilhelm Carlberg. Denna byggdes på 1850-talet om av Adolf Wilhelm Edelsvärd (som bl a var SJ:s chefsarkitekt). Den putsade sockeln, fasaddekoren i puts mot Norra Hamngatan samt balustraden är ett resultat av hans arbete. Den nuvarande portalen ritades av Eugen Thorburn (arkitekten bakom bl a Renströmska badanstalten). Till interiörerna anlätades under 1800-talet kända konstnärer för att utföra bl a dekormålade tak och stuckarbeten. En av dessa var Reinhold Callmander (en av stiftarna av Valands konsthögskola). Alla dessa arkitekter och konstnärer har satt sin prägel på huset, vilket ger ett stort kulturhistoriskt värde.

I avsnittet "Karakterisering och beskrivning" ges en beskrivning av bevarandevärda delar och detaljer på varje våningsplan. I planritningarna på följande sidor (ålderslegender) redovisas översiktligt väggarnas ålder samt rummens kulturhistoriska värde.

Bevarande och tålighet

Sahlgrenska husets huvudbyggnad är byggnadsminnesförklarad och har skyddsbestämmelser, vilket innebär ett skydd för hela dess exteriör och delar av interiören. Byggnaden som helhet, inklusive flyglar från 1760-70 och 1909, är även att betrakta som särskilt kulturhistoriskt värdefull, och omfattas därmed av PBLs förvanskningförbud både in- och utvändigt. Riktlinjer för varsamt underhåll finns i del 2, "Antikvariska riktlinjer".

Exteriör

Alla eventuella förändringar skall utföras varsamt och med hänsyn till byggnadens höga kulturhistoriska värden. Huvudbyggnadens exteriör är mycket känslig för alla typer av förändringar och ska bevaras intakt. Inga nya öppningar i murar får göras. Fasaddekor skall bevaras. Fritrappan med tillhörande räcken och belysningsstolpar ingår i byggnadsminnet och ska bevaras. Även de övriga byggnadskropparna är känsliga, om än inte i samma utsträckning. Återupptagande av tidigare igenmurade portaler skulle här kunna innebära en förstärkning av det kulturhistoriska värdet.

Alla äldre dörrblad är av stort kulturhistoriskt värde och ska bevaras. Sandstensportal samt ytterport mot Norra Hamngatan omfattas av byggnadsminnesförklaringens skyddsbestämmelser och får inte förändras. Äldre fönster från 1800-talet och tidigt 1900-tal bör i första hand bevaras och renoveras.

Interiör

Planritningarna på följande sidor avses fungera som en sammanfattning över byggnadens kulturhistoriska värden samt över väggarnas ålder. Ålderslegenden visar tydligt att stora delar av planlösningen, i såväl huvudbyggnad som tillbyggnad, är kraftigt förändrad och uppstyckad under framförallt 1900-talets andra hälft. Att återställa delar av planlösningen genom nedtagning av senare lättväggar skulle innebära en stor förbättring ur antikvariskt perspektiv. Alla förändringar av planlösning i huvudbyggnaden från 1753 måste stämmas av med antikvarie. Ursprunglig planlösning från 1700-talet ska eftersträvas. Alla äldre väggar från 1700-talet skall bevaras. Även i tillbyggnaden från 1909 vore det antikvariskt fördelaktigt att återskapa den ursprungliga planlösningen. Väggar från 1909 bör därför bevaras.

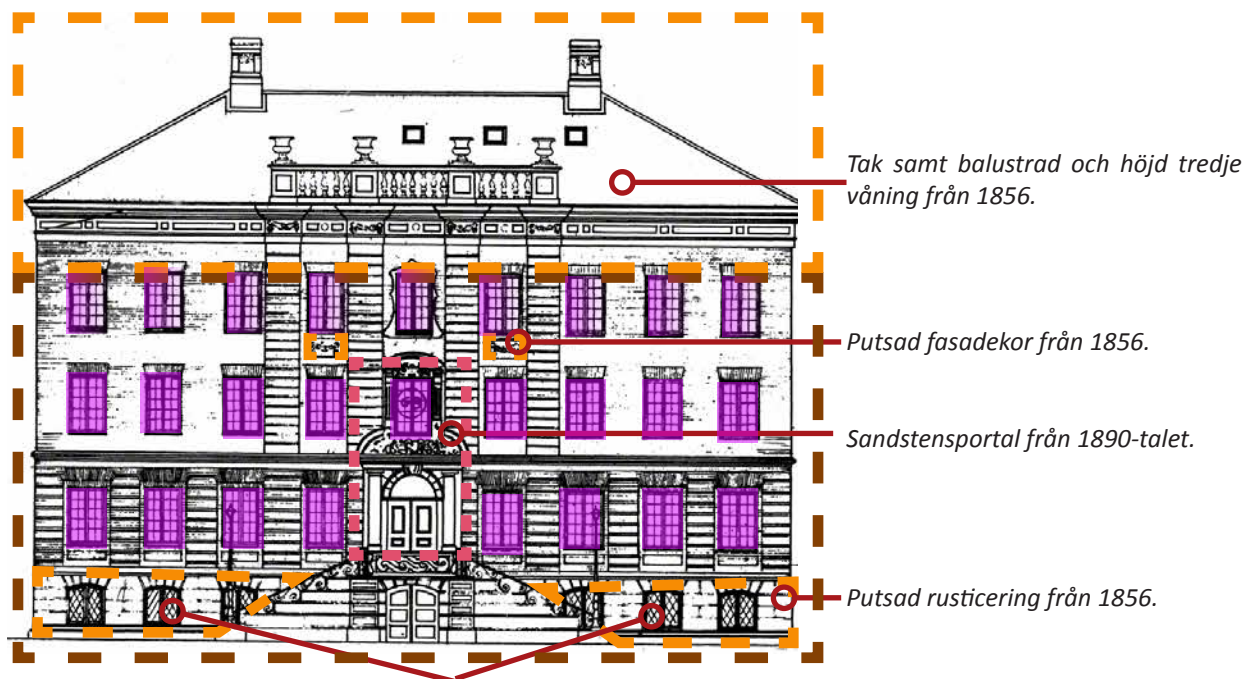
På planritningarna markeras vilka utrymmen som har ett särskilt högt kulturhistoriskt värde. Rött anger rum med mycket höga kulturhistoriska värden, som skyddas genom byggnadsminnesförklaringen. I dessa rum kräver alla ändringar tillstånd från Länsstyrelsen. Gult anger rum med höga kulturhistoriska värden, som bedömts motsvara PBL 8:13 (förvanskningförbud). I de rum som fått värdestatus röd och gul är det av största vikt att de utpekade originaldetaljerna bevaras intakt och underhålls varsamt. I dessa rum krävs en särskild hantering. Tåligheten för förändringar är låg. Dock skulle flera av de röd- och gulmarkerade rummen gynnas av en återskapad planlösning genom nedtagning av senare lättväggar.

Grönt anger rum med visst kulturhistoriskt värde, det kan röra sig om enstaka välbevarade detaljer i ett i övrigt förändrat rum. Det kan även röra sig om rum som till stora delar präglas av moderna material, men som ingår i en ursprunglig planlösning eller i ett sammanhang där ursprunglig planlösning kan återskapas - t ex där rum styckats upp i mindre enheter genom senare lättväggar. Rummen är relativt tåliga för förändringar, men äldre detaljer ska bevaras och ursprunglig planlösning eftersträvas.

Blått anger rum med endast litet eller inget kulturhistoriskt värde.

Det skall påpekas att det kan förekomma kulturhistoriskt värdefulla detaljer som idag är dolda. Det kan t ex handla om stuckaturer som dolts under sänkta tak, övermålade dekormålerier och äldre spegeldörrar och fönsterluckor som klätts med masonit och plåt. Vid åtgärder är det därför viktigt att vara vaksam på underliggande ytskikt etc.

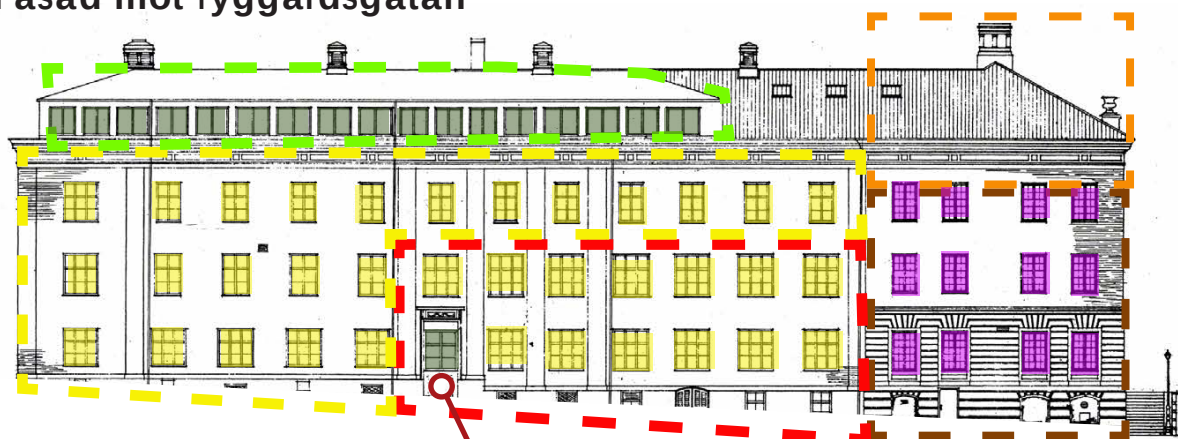
Fasad mot Norra Hamngatan

Ursprunglig källardörr blev fönster år 1856

Fasaden i sin helhet är av stort kulturhistoriskt värde och skyddas av byggnadsminnesförklaringen. Alla ändringar kräver tillstånd från Länsstyrelsen.

Fasad mot Tyggårdsgatan

Port murades igen på 1940-talet

Huvudbyggnadens gavelfasad skyddas av byggnadsminnesförklaringen. Alla ändringar kräver tillstånd från Länsstyrelsen. Även fasader från 1760-70-talet samt 1909 är av stort kulturhistoriskt värde, bedöms motsvara PBL 8:13 vilket innebär ett förvanskingsförbud. Fönster från 1800-tal och tidigt 1900-tal bör bevaras och restaureras.

Ålder fasad/mur

- 1753
- 1760-1770
- 1856
- 1909
- 1930
- 1940

Ålder fönster

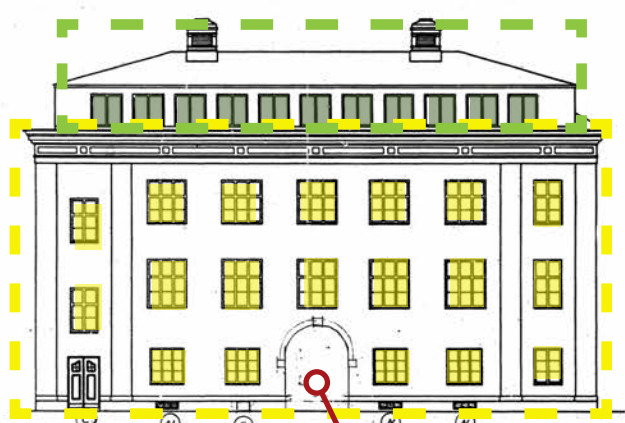
- 1800-tal
- Tidigt 1900-tal
- 1940-60-tal
- 1980-90-tal
- 2013

Gårdsfasader

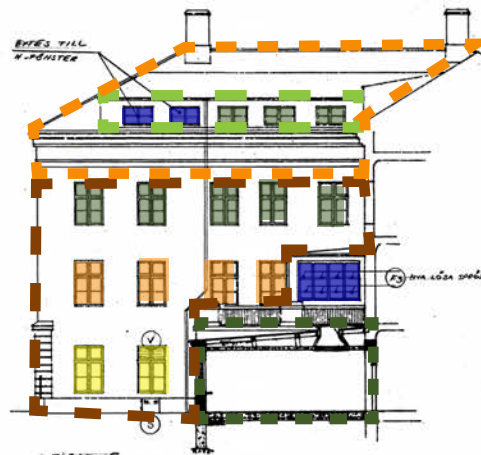

Fönsteröppningar från 1940-talet.

Huvudbyggnadens gavelfasad skyddas av byggnadsminnesförklaringen. Alla äldringar kräver tillstånd från Länsstyrelsen. Även fasader från 1909 är av stort kulturhistorisk värde och bedöms motsvara PBL 8:13 vilket innebär ett förvanskningförbud. Fönster från 1800-tal och tidigt 1900-tal bör bevaras och restaureras.

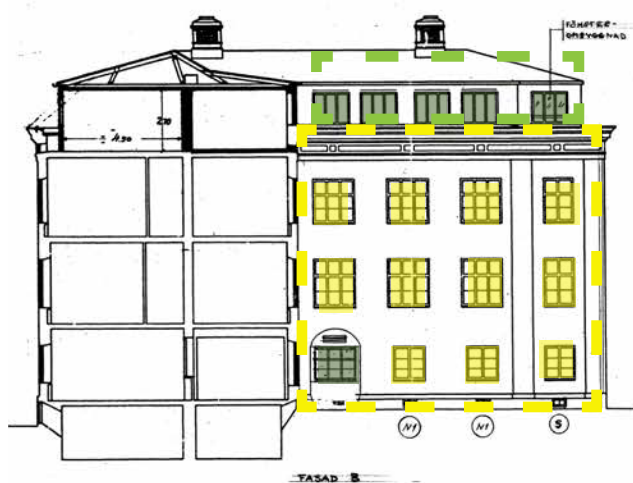

FASAD MOT KÖPMANSGATAN Port murades igen på 1960-talet

FASAD G

Fasader från 1909 är av stort kulturhistorisk värde och bedöms motsvara PBL 8:13 vilket innebär ett förvanskningförbud. Fönster från tidigt 1900-tal bör bevaras och restaureras.

FASAD S

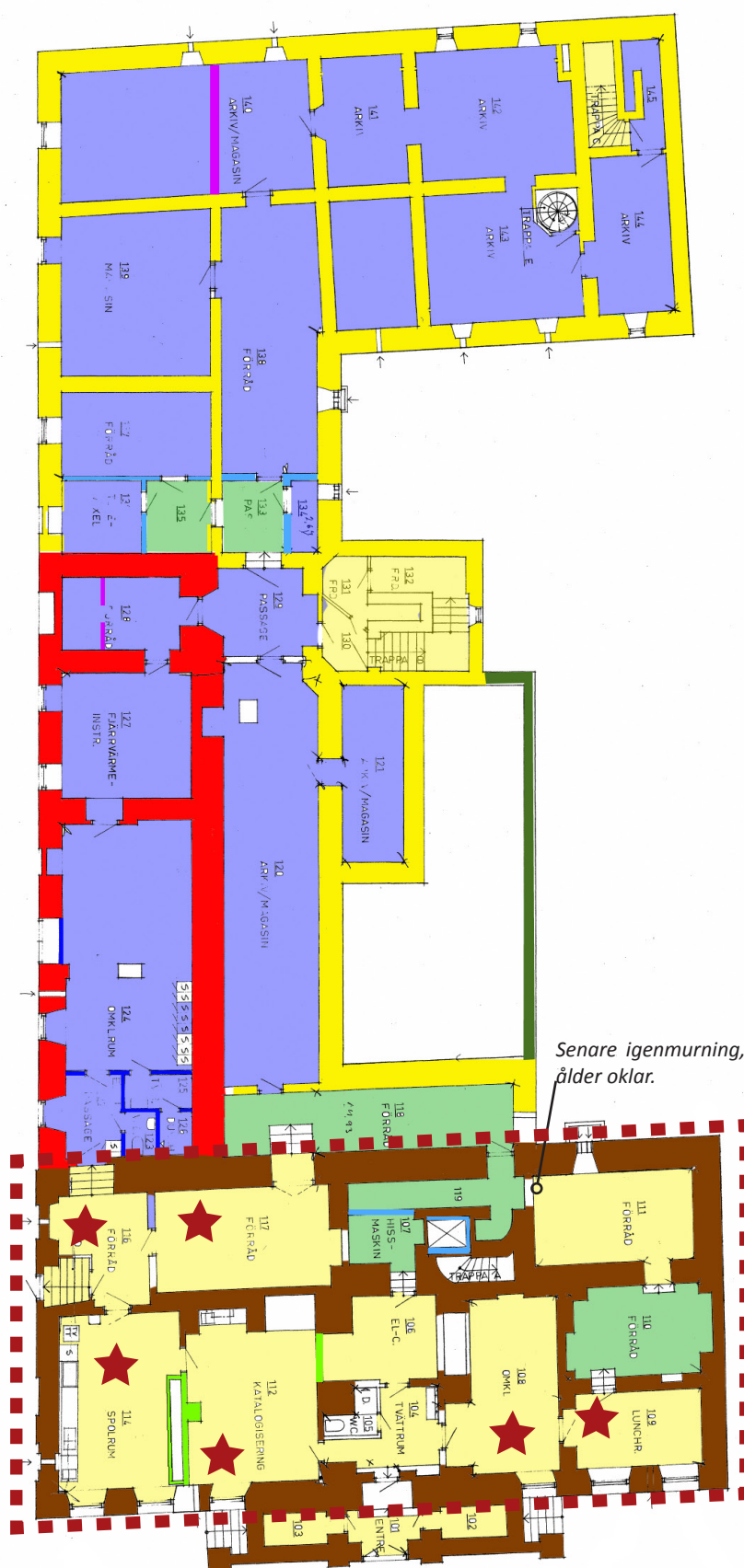
Ålder fasad/mur

- 1753
- 1760-1770
- 1856
- 1909
- 1930
- 1940

Ålder fönster

- 1800-tal
- Tidigt 1900-tal
- 1940-60-tal
- 1980-90-tal
- 2013

Ålder och kulturhistoriskt värde i källare (Plan 1)

Ålderslegend

- 1753*
- 1760-70-tal*
- 1856
- 1909-1920-tal
- 1930-tal
- 1940-tal
- 1950-tal
- 1960-tal
- 1970-tal
- 1990-tal
- 2000-tal

* Originalritningar saknas. Ålderbedömningen är gjord mot odaterade ritningar (från före 1856).

Värdeklasser

- Byggnadsminnesförklarade rum.
- ★ Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, som borde ingå i byggnadsminnet.
- Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:13.
- Rum med visst kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:17.
- Rum med litet eller inget kulturhistoriskt värde.
- Utrymme där planlösningen (utöver senare mellanväggar) är mycket känslig för förändringar. Ursprunglig planlösning skall eftersträvas.

Ålder och kulturhistoriskt värde i bottenvåning (Plan 2)

Ålderslegend

- 1753*
- 1760-70-tal*
- 1856
- 1909-1920-tal
- 1930-tal
- 1940-tal
- 1950-tal
- 1960-tal
- 1970-tal
- 1990-tal
- 2000-tal

* Originalritningar saknas. Åldersbedömningen är gjord mot odatade ritningar (från före 1856).

Fönster i den ursprungliga byggnaden är bytta 2013. Övriga fönster är huvudsakligen från 1910-20-talen. Flera av fönstren har äldre fönsterluckor.

Värdeklasser

Byggnadsminnesförklarade rum.

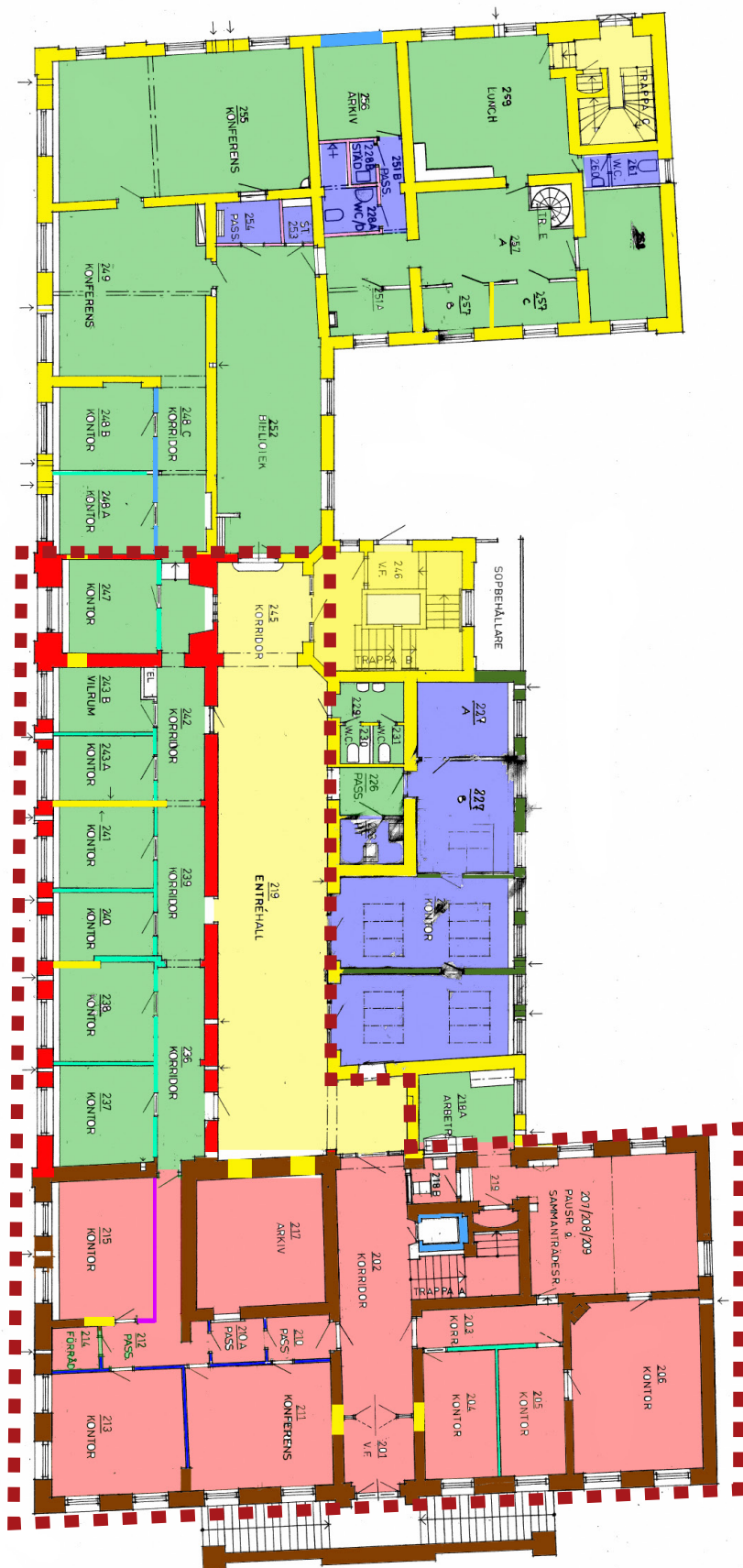
Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, som borde ingå i byggnadsminnet.

Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:13.

Rum med visst kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:17.

Rum med litet eller inget kulturhistoriskt värde.

Utrymme där planlösningen (utöver senare mellanväggar) är mycket känslig för förändringar. Ursprunglig planlösning skall eftersträvas.

Ålder och kulturhistoriskt värde i våning 1 trappa (Plan 3)

Ålderslegend

- 1753*
- 1760-70-tal*
- 1856
- 1909-1920-tal
- 1930-tal
- 1940-tal
- 1950-tal
- 1960-tal
- 1970-tal
- 1990-tal
- 2000-tal

* Originalritningar saknas. Åldersbedömningen är gjord mot odaterade ritningar (från före 1856).

Fönster i den ursprungliga byggnaden är bytta 2013. Övriga fönster är huvudsakligen från 1910-20-talen. Flera av fönstren har äldre fönsterluckor.

Värdeklasser

Byggnadsminnesförklarade rum.

★ Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, som borde ingå i byggnadsminnet.

■ Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:13.

■ Rum med visst kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:17.

■ Rum med litet eller inget kulturhistoriskt värde.

■ Utrymme där planlösningen (utöver senare mellanväggar) är mycket känslig för förändringar. Ursprunglig planlösning skall eftersträvas.

Ålder och kulturhistoriskt värde i våning 2 trappor (Plan 4)

Ålderslegend

- 1753*
- 1760-70-tal*
- 1856
- 1909-1920-tal
- 1930-tal
- 1940-tal
- 1950-tal
- 1960-tal
- 1970-tal
- 1990-tal
- 2000-tal

* Originalritningar saknas. Åldersbedömningen är gjord mot odaterade ritningar (från före 1856).

Fönster i den ursprungliga byggnaden är bytta 2013. Fönstren och fönstersnickerierna i övriga delar är generellt från tidigt 1900-tal.

Värdeklasser

Byggnadsminnesförklarade rum.

★ Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, som borde ingå i byggnadsminnet.

■ Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:13.

■ Rum med visst kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:17.

■ Rum med litet eller inget kulturhistoriskt värde.

■ Utrymme där planlösningen (utöver senare mellanväggar) är mycket känslig för förändringar. Ursprunglig planlösning skall eftersträvas.

Ålder och kulturhistoriskt värde i våning 3 trappor (Plan 5)

Ålderslegend

- 1753*
- 1760-70-tal*
- 1856
- 1909-1920-tal
- 1930-tal
- 1940-tal
- 1950-tal
- 1960-tal
- 1970-tal
- 1990-tal
- 2000-tal

* Originalritningar saknas. Ålder-sbedömningen är gjord mot odat-erade ritningar (från före 1856).

Merparten av fönstren är från 1940-50-talen. Enstaka senare 1980-talsfönster förekommer.

Värdeklasser

Byggnadsminnesförklarade rum.

★ Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, som borde ingå i byggnadsminnet.

■ Rum med mycket högt kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:13.

■ Rum med visst kulturhistoriskt värde, motsvarande PBL 8:17.

■ Rum med litet eller inget kulturhistoriskt värde.

■ Utrymme där planlösningen (utöver senare mellanväggar) är mycket känslig för förändringar. Ursprunglig planlösning skall eftersträvas.

Historik

Sahlgrenska huset, i kv Rådhuset, ingår i ett kulturhistoriskt viktigt område i direkt anslutning till Tyska kyrkan, Rådhuset och Ostindiska huset. Det uppfördes ursprungligen vid mitten av 1700-talet och har genom århundradena genomgått såväl om-, till- och påbyggnader.

1600-talet

Tidigare byggnader på tomten

Den långsmala tomten vid Norra Hamngatan 14 hade på 1600-talet ett strategiskt viktigt läge i stadens centrum. Vem som ägde tomten i början av 1600-talet och huruvida den var bebyggd går dock inte att belägga i källorna. En stor brand härjade i området år 1669 och all bebyggelse ödelades.

I samband med återuppbyggnaden efter branden anlades Tyggårdsgatan. Under 1670-talet ska tomten ha hamnat i handelsmannen Heinrich Eilking dy ägo, och han ska ha uppfört ett ståtligt stenhus på tomten (några uppgifter om när så skedde finns inte). Hur denna byggnad såg ut finns det idag inga uppgifter om.

1700-talet

Handelsstaden Göteborg

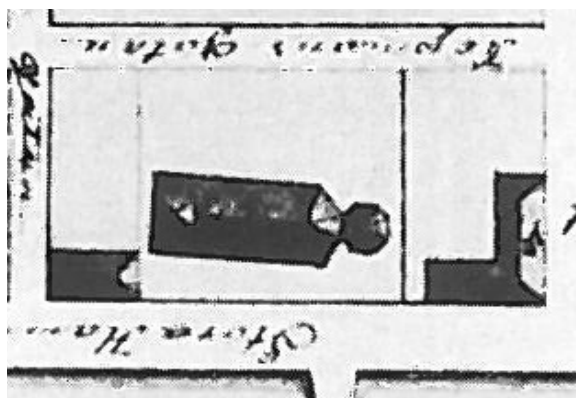
På 1700-talet blomstrade handeln i Göteborg. Välståndet ökade vilket kom till uttryck i flera nya och påkostade bostadshus och handelspalats. De få helt privata stenhusen låg kring Stora Hamnkanalen och Stora Torget.

En familj som hade betydelse för näringslivet var familjen Sahlgren med sitt sockerbruk i Gamlestaden, en av Göteborgs första stora industrier. Kommerserådet Jacob Sahlgren, delägare i Gamlestadens Sockerbruk, köpte fastigheten på Norra Hamngatan 14 år 1721. År 1736 avled han och byggnaden, liksom sockerbruket, gick i arv till hans änka - kommerserråddinnan Birgitta Sahlgren. Stenhuset toltförstördes dock (liksom övriga byggnader i kvarteret) i en stor brand år 1746.

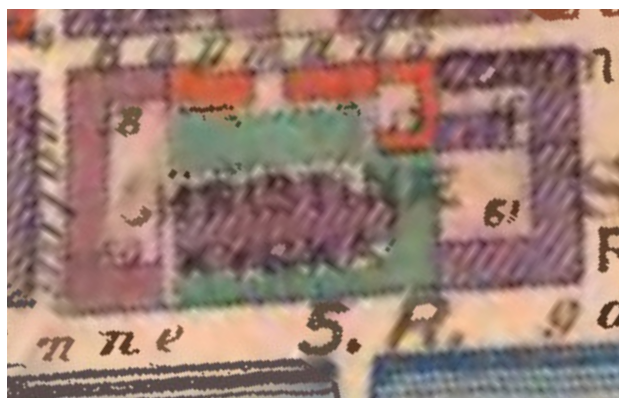
Präktig handelsbostad

På Birgitta Sahlgrens anmodan upprättade stadsarkitekten Bengt Wilhelm Carlberg den 28 juni 1749 en värdering av den ödelagda egendomen. Därefter började Brigitta vidta åtgärder för en återuppbyggnad. År 1753 stod hennes palatsliknande handelsbostad klar. Enligt flera källor ska ritningarna till Sahlgrenska husets huvudbyggnad mot Norra Hamngatan ha upprättats av Bengt Wilhelm Carlberg. Detta har dock inte kunnat beläggas. Byggnaden har dock ett tydligt släktskap med det bredvidliggande Ostindiska kompaniet vad gäller fasadbehandling. Denna anläggning hade uppförts strax före Sahlgrenska huset efter ritningar av just Bengt Wilhelm Carlberg. Birgitta Sahlgrens svåger, Niclas Sahlgren, var vid denna tid direktör för Ostindiska kompaniet och en av de drivande krafterna bakom byggprojektet. Att det faktiskt var Carlberg som upprättade ritningarna till Sahlgrenska huset är därför sannolikt.

Det var bara det stora trevåningshuset mot Norra Hamngatan som stod färdigt 1753. På B W Carlbergs "Karta öfver Götheborg inom fästningen 1753" ser man att flyglarna ännu inte uppförts, den långsträckta gården mot baksidan var obebyggd. På en karta från 1770-talet har dock även de båda flyglarna vid Tyggårdsgatan och Köpmansgatan tillkommit. Förmodligen var det Birgittas son, Olof Sahlgren, som lät uppföra dessa flyglar. Flyglarna uppfördes i två våningar. Vid mitten av 1700-talet var Sahlgrenska huset en av de mest förnämsta byggnaderna kring Stora Hamnkanalen.

Detalj ur B W Carlbergs karta över Göteborg inom fästningen från år 1753. Här syns det nyuppförda Sahlgrenska huset, som vid tiden endast bestod av en rektangulär byggnadskropp mot Stora Hamnkanalen. Källa: Ur Maja Kjellins "Ett handelspalats i 1700-talets Göteborg".

Detalj ur 1790 års karta. Här syns Sahlgrenska huset med sina flygelbyggnader utmed Tyggårdsgatan och Köpmansgatan. Den ålderdomliga kartan är kraftigt inzoomad, därav den dåliga upplösningen. Källa: SBK

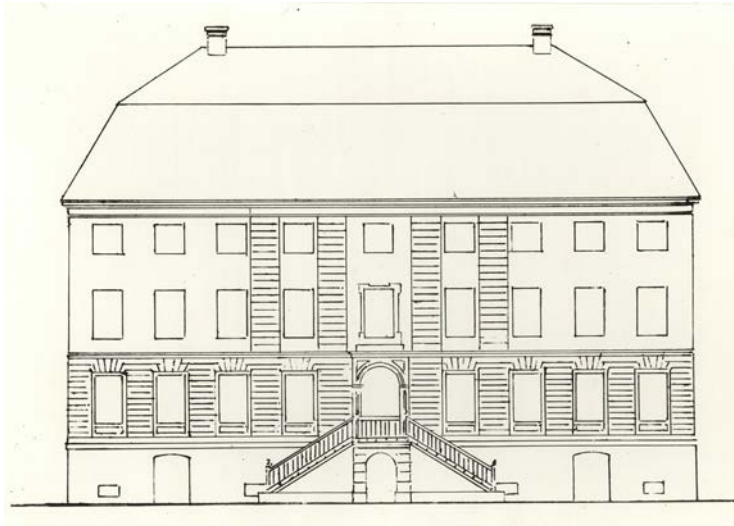
Den ursprungliga byggnaden

Byggnaden som uppfördes var ett ståtligt tegelhus i tre våningar (tredje våningen utgjordes av en mezzaninvåning) med ett brant mansardtak. Den uppfördes i det för Göteborg mycket typiska gula flensburgerteglet. Ovan en hög källarvåning reste sig dess fasad i ytterligare tre våningar, uppåt avslutad med en enkel gesims. Framför källarvåningen ledde en hög fritrappa upp till en rundbågig portal. Den första våningens fasader utfördes i ett rustikmönster av tegel som bestod av horisontalt bandade lisener som omramade fönstren. De övriga två våningarna fick släta tegelfasader med fyra lisener som bildade en slags mittrisalit. Formspråket var mycket tidstypisk och präglad av den franska klassicismen med en strikt symmetri där det dominerande inslaget var det enorma mansardtaket.

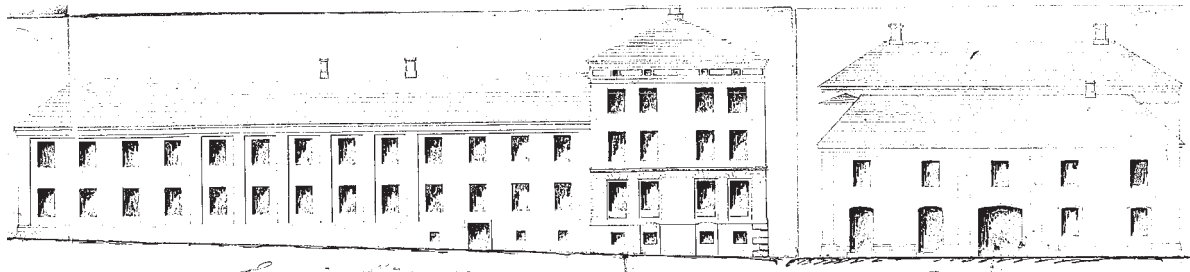
Maja Kjellin har i sin uppsats "Ett handelspalats i 1700-talets Göteborg" från 1953 beskrivit den ursprungliga byggnadens interiör. Beskrivningen baseras på odaterade ritningar, vilka är från tiden före 1850-talets stora ombyggnad. I sin text beskriver Kjellin att interiören bar stark prägel av byggnadens dubbla uppgift som kombinerat handelshus och våningspalats.

Till den kryssvälvda källarvåningen, som inrymde magasin, fanns ingångar från både gatan och gården. Bottenvåningen (plan 2) nyttjades för handelsverksamheten med bl a kontor. Från huvudportalen kom man in i en kryssvälvd förstuga som delade huset på mitten. Härifrån ledde en stor port, direkt ut på gården. Till vänster om förstugan låg kontorslägenheter och till höger kontorsrum. Även i flygeln mot Tyggårdsgatan fanns två bostadslägenheter som möjligen kan ha varit avsedd för handelsbokhållare. I flygeln mot Köpmansgatan fanns bl a vagnsbodar, kök, förråd och bostäder åt de anställda. Senare tillkom även stall.

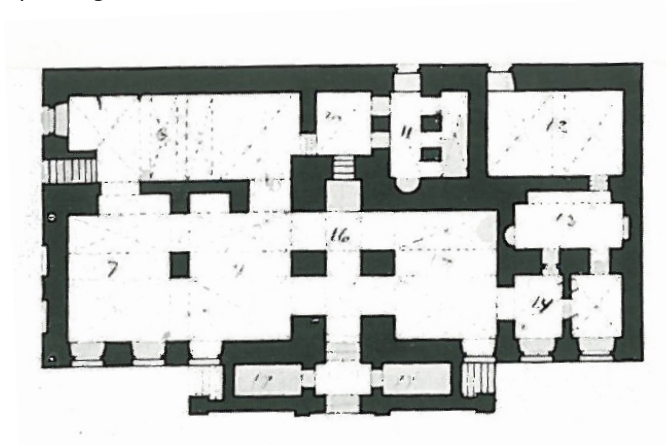
Den andra våningen (plan 3) var den förnämsta med rum i fil längs gatufasaden. Den nåddes via en trappa i det kryssvälvda trapphuset. Rummen grupperade sig kring en förstuga, från vilken man kom in i en tambur. Därifrån förde en dörr in till ett förmak med rundade hörn (del av nuvarande rum 304). Till höger låg ytterligare ett förmak och bakom detta ett sovrum (rum 309) med inbyggd sovalkov. Åt vänster stod det förstnämnda förmaket i förbindelse med en stor sal med tre symmetriskt placerade fönster ut mot gatan och en stor öppen spis på den motsatta väggen (rum 305). I anslutning till salen fanns även en salong. Allt som allt rymde våningen tretton större och mindre boningsrum, en garderob i två avdelningar, ett kök med vinkelspis samt en handkammare.

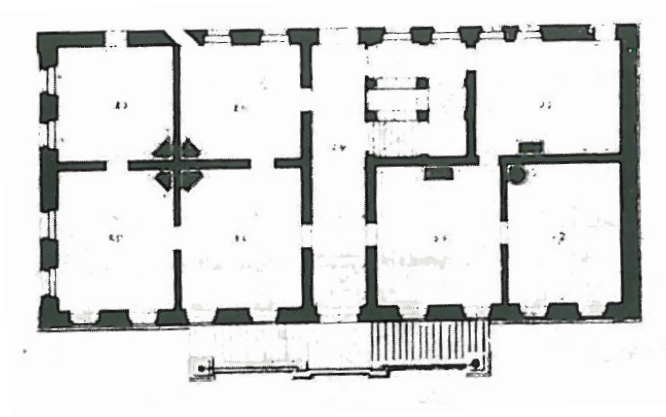
Osignerad och odaterad ritning över Sahlgrenska huset, fasad mot Norra Hamngatan, troligtvis från 1700-talets andra hälft. Här syns hur huset uppfördes med en mezzaninvåning och ett brant mansardtak. Källa: GSM.

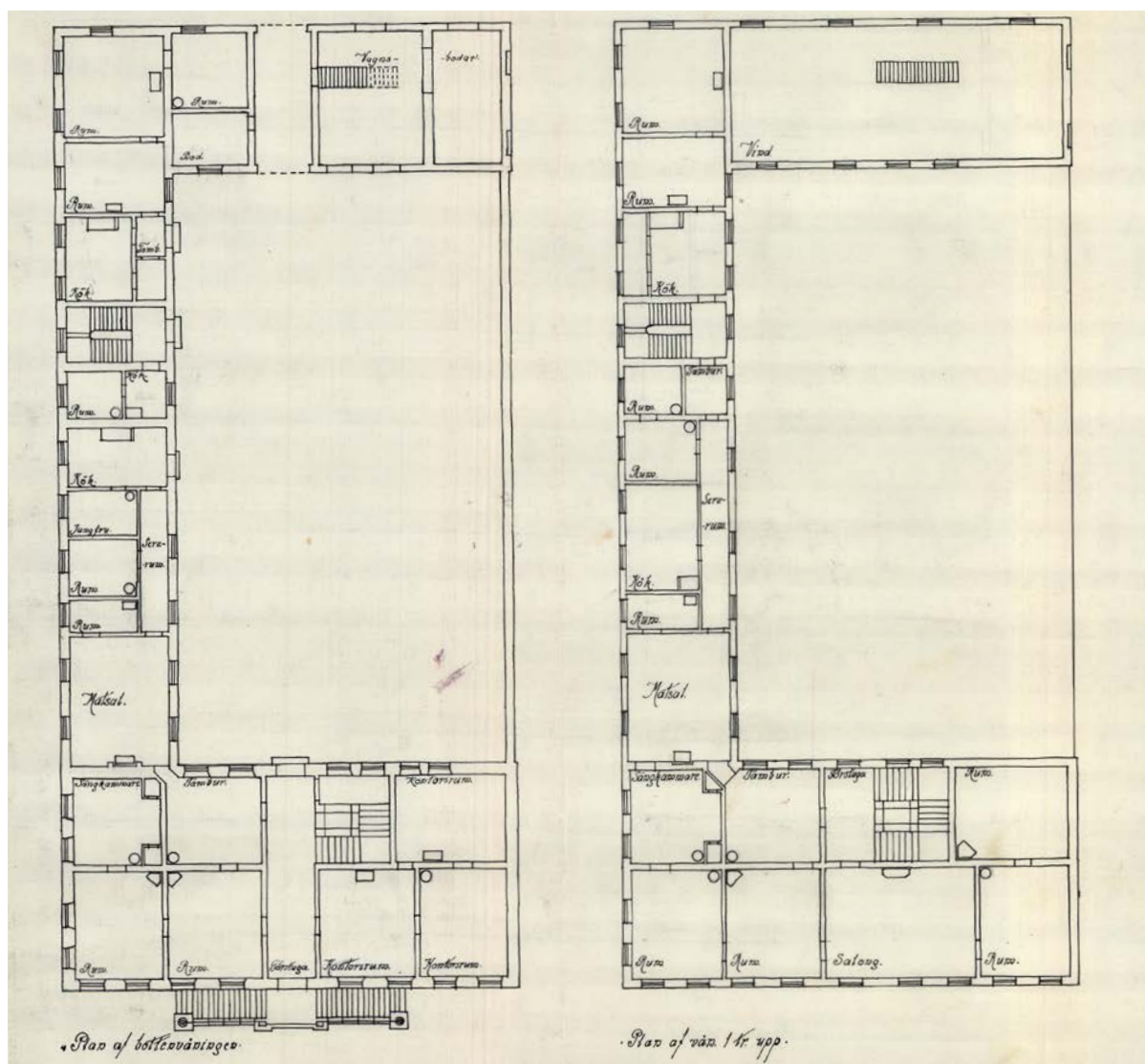
Edelsvärds uppmättningsritningar över flygelbyggnaderna från 1856. Fasader mot Tyggårdsgatan och Köpmansgatan. Källa: SBK.

Osignerad och odaterad ritning över Sahlgrenska husets källare, troligtvis från 1700-talets andra hälft. Källa: GSM.

Osignerad och odaterad ritning över Sahlgrenska husets bottenvåning, troligtvis från 1700-talets andra hälft. Källa: GSM.

Osignerad och odaterad ritning över Sahlgrenska husets bottenvåning och våningen 1 trappa upp. Ritningen visar Sahlgrenska huset planlösning före 1856 års tillbyggnad. Källa: Regionarkivet.

Sahlgrenska huset räknades på 1700-talet som ett av stadens förnämsta handelspalats. I en tidningsartikel från kronprins Gustafs och Sofia Magdalenas besök i Göteborg 1766 kan man hitta detaljerade beskrivningar av huset – där också prinsparet kom att bo under sin vistelse.

Gustaf Sparre

Birgitta Sahlgren kom inte att flytta in i sitt nybyggda palats omedelbart. Antagligen togs byggnaden istället i besittning av hennes dotter, änkegrevinnan Sara Christina Sparre och hennes söner. Så småningom flyttade även Birgitta Sahlgren in i huset. Christina Sparre avled år 1766 och kvar var då endast Birgitta Sahlgren och dottersonen Gustaf Adolf Sparre, son till hovmarskalken och direktören i Svenska ostindiska kompaniet, greve Rutger Axel Sparre.

Birgitta Sahlgren dog år 1771. Huset tillföll då Gustaf Sparre, numera greve. Huset, som nu betecknades Greve Sparres hus, kom att bli vida berömt, främst genom den förnämsta och dyrbara tavelssamling som Gustaf Sparre där hade samlat under sina många utlandsresor till bland annat Frankrike, England och Belgien. Nyss hemkommen från Paris var Sparre fylld av nya intryck och påbörjade en nyinredning av Sahlgrenska huset. Inredningen av Sparres våning (plan 3) lär ha skett mellan åren 1772 och 1777.

Utifrån ett besiktningsprotokoll från 1833 och brandförsäkringshandling från år 1843 samt Sparres bouppteckning kan man få en god bild av hur våningen tedde sig på Sparres tid. En utförlig beskrivning av detta finns i Maja Kjellins uppsats samt i avhandlingen *"Konstsamlaren Gustaf Adolf Sparre"* skriven av Ingemar Hasselgren år 1974.

De bägge västra förmaken i andra våningen (nuvarande rum 304) ska då ha slagits samman till ett enda rum – ett slags "salle de compagnie". Detta blev våningens mest förnämsta rum med en bröstning och fältindelade väggar klädda med sidendamast samt boaseringar med förgyllda träornament. Såväl fältindelande listverk som parspegeldörrblad och dörröverstycken utfördes med skuren dekor i trä som förgylldes. Mellan de sex fönstren satt fyra väggfasta speglar med lika många halvrunda spegelbord med marmorskivor. Det sk blå förmaket (rum 305), som var något mindre, fick en likvärdig utformning. Det gula förmaket (rum 306) ska ha fått en något enklare utformning utan förgyllda listverk. I samtliga rum låg ett parkettgolv av ek. År 1775 köpte Sparre en egendom i Skåne och hade under en tid planer på att flytta alla möbler och sin tavelsamling hit.

Sparres våning i Göteborg blev under 1700-talet en av stadens förnämsta sevärdheter och omtalades i ett flertal reseskildringar. Sparres bouppteckning från 1794 ger en exakt bild av våningens indelning, användning, möblering och tavelbestånd vid denna tid.

1800-talet

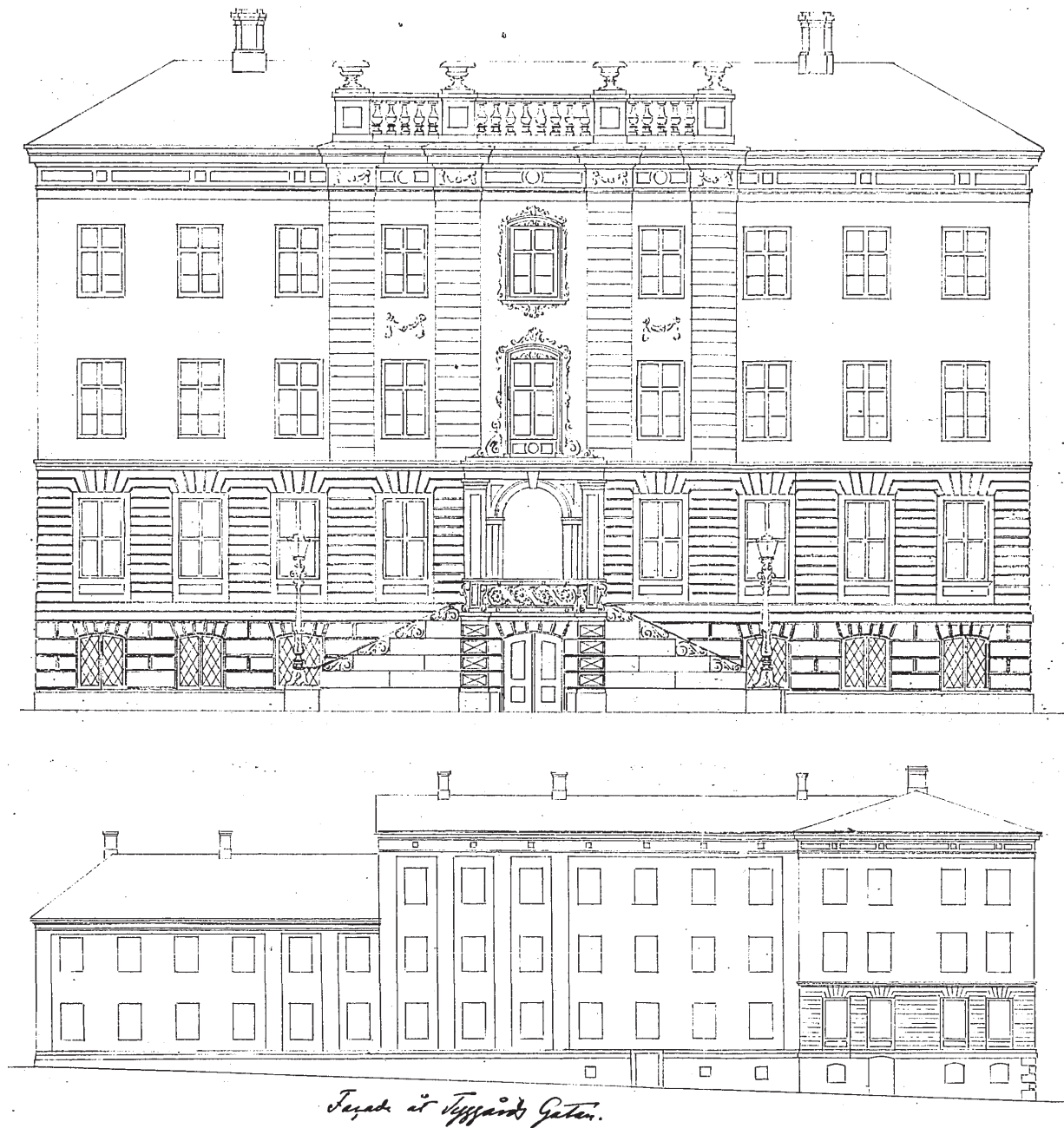
Efter Gustaf Sparres död kom så småningom Birgitta Sahlgrens sonson Jacob Sahlgren att överta huset. Huset var kvar i den Sahlgrenska släkten fram till år 1846 då fastigheten såldes till grosshandlare Fredrik Hammarén. Han kom dock redan år 1855 att sälja fastigheten vidare till grosshandlare Carl Emil Billqvist.

Stor ombyggnad på 1850-talet

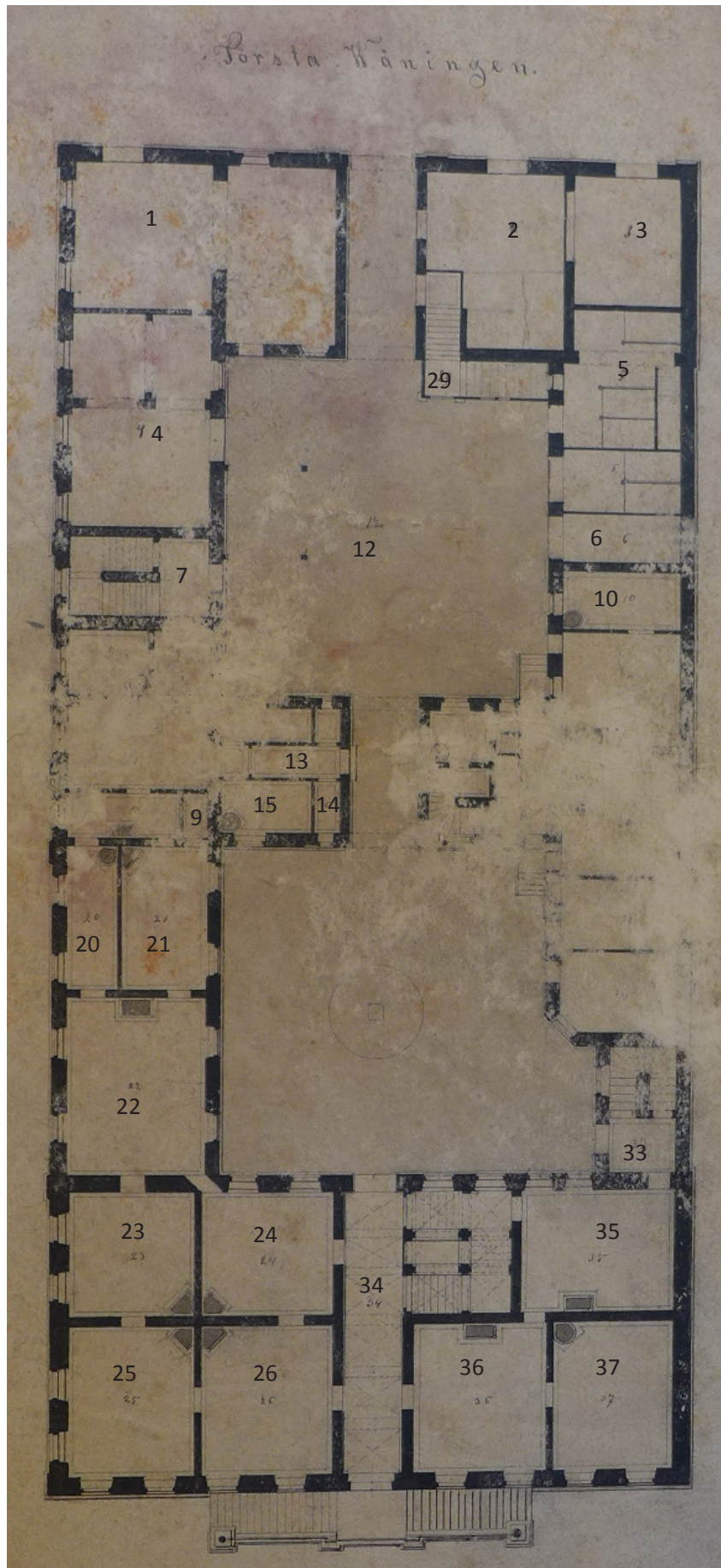
Billqvist kom att företa flera om- och påbyggnader av det Sahlgrenska huset. Redan 1856 hade A W Edelsvärd upprättat plan- och fasadritningar till påbyggnad och förändring. Istället för den brandmur som avgränsade tomten mot Tyska kyrkan lät han uppföra en ny flygel i två våningar (idag riven).

Fasaden mot Norra Hamngatan genomgick stora förändringar. Källarvåningen försågs med rusticering i cement samt fick nya fönster. Två tidigare dörrar i källarvåningen gjordes om till fönsteröppningar. Den gamla fritrappan fick vara kvar (ev breddades den) och utrustades med ett trappräcke av gjutjärn och två lyktstolpar. Portalen byggdes om och fick en inramning av pilastrar och kapitäl, bärande en girlandprydd gesims. Fönstren i husets mittaxel försågs med sirliga ornamentala omfattningar. Den översta mezzaninvåningen höjdes och taket byggdes om. Ovan mittrisaliten placerades en takbalustrad med fyra urnor. På gården, i det östra hörnet, tillkom ett trapphus. Flygeln mot Tyggårdsgatan påbyggdes med en tredje våning, dock inte i hela flygelns längd utan från hörnet intill huvudbyggnaden och 7 fönsteraxlar mot norr. Dessutom tillfogades en tvärflygel i mitten tvärs över gården. Den var genombruten av ett portvalv, så att byggnaden nu kom att få två kringbyggda gårdar. Tvåvåningsflygeln mot Köpmansgatan förblev oförändrad exteriört. Planlösningen kom inte att förändras i någon större utsträckning, någon enstaka mellanvägg tillkom dock i huvudbyggnaden och i flygeln utmed Tyggårdsgatan.

Den nya ägaren ska ha delvis återställt interiörerna. Octavia Carlén skriver i sin bok *"Göteborg och dess omgivning"* från 1869 att det inre blev *"orneradt i sjuttonhundratalets stil, med inboiserade speglar, upphöjda ornament mfl prydnader"*. Magnus Lagerberg omtalar i sin bok *"Göteborgare"* att paradvåningen i Sahlgrenska huset ännu vid denna tidpunkt var *"fullkomligt bibehållen med parkettgolf, magnifika väggboaseringar, väggfasta speglar med därtill hörande bord med marmorskivor etc"*.

Edelsvärds förändringsritningar från 1856. Överst huvudbyggnadens gatufasad, vars tidigare mezzaninvåning höjdes och taket byggdes om. Portalen fick en ny utformning. Nederst syns flygelbyggnadernas fasader mot Tyggårdsgatan som i delar byggdes på med en våning. Källa: SBK.

- 1: Magasin
- 2: Magasin
- 3: Magasin
- 4: Magasin
- 5: Stall
- 6: Vagnbod
- 7: Förstuga med trappa
- 8: Kök
- 9: Rum
- 10: Strykrum
- 11: Tvättstuga
- 12: Gården med portgången

Kontorslokal

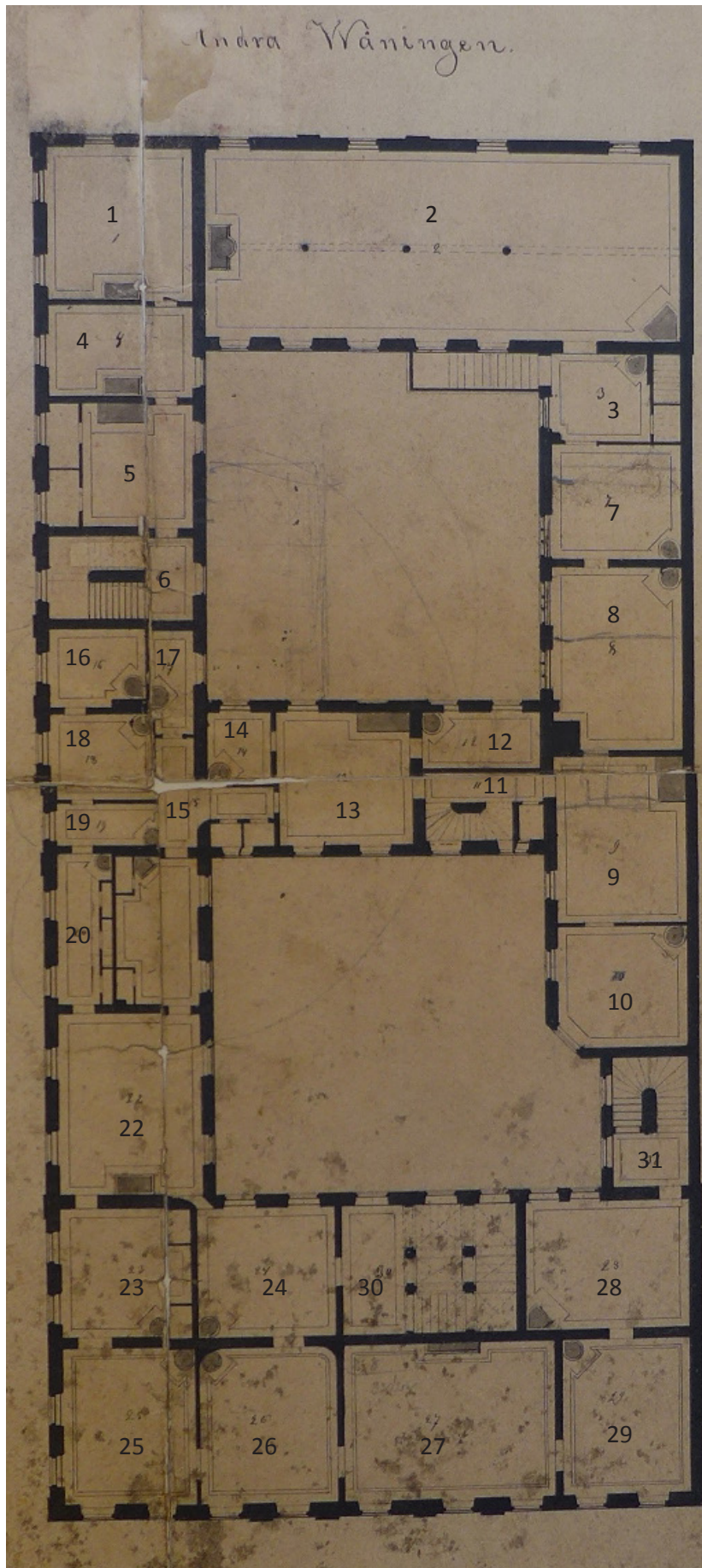
- 13: Förstuga
- 14: Skafferi
- 15: Rum
- 16: Garderob
- 17: Kök
- 18: Rum
- 19: Garderob
- 20-27: Rum

- 28: Förstuga med trappa
- 29: -
- 30: Vedbod
- 31: -
- 32: -
- 33: Förstuga med trappa
- 34: Förstuga med trappa

Kontorslokal

- 35: Rum
- 36: Rum
- 37: Rum

Osignerad ritning över bottenvåningen från 1850-talet med beskrivning av rummen och dess funktion. Källa: Regionarkivet.

- 1: Rum
- 2: Gymnastiksal
- 3: Tambur
- 4: Rum
- 5: Kök
- 6: Förstuga med trappa
- 7: Rum
- 8: Rum
- 9: Kök
- 10: Rum
- 11: Förstuga med trappa
- 12: Handkammare
- 13: Kök
- 14: Rum
- 15: Passage
- 16: Rum
- 17: Rum
- 18: Rum
- 19: Rum
- 20: Rum
- 21: Sovrum
- 22: Matsal
- 23: Sovrum
- 24: Tambur
- 25: Förmak
- 26: Förmak
- 27: Sal
- 28: Salong
- 29: Rum
- 30: Förstuga med trappa
- 31: Förstuga med trappa

Osignerad ritning över våningen 1 trappa upp från 1850-talet med beskrivning av rummen och dess funktion. Källa: Regionarkivet.

Lägenhet 1

- 1: Förstuga med trappa
- 2: Kök
- 3: Skafferi
- 4: Passage
- 5: Pigkammare
- 6: Serveringsrum
- 7: Barnkammare
- 8: Do?
- 9: Handkammare
- 10: Passage
- 11: Matsal
- 12: Sovrum
- 13: Sovrum
- 14: Förmak
- 15: Förmak
- 16: Salong

Lägenhet 2

- 17: Sal
- 18: Salong
- 19: Rum
- 20: Rum
- 21: Rum
- 22: Rum
- 23: Kök
- 24: Handkammare
- 25: Passage
- 26: Tambur
- 27: Tambur
- 28: Förstuga med trappa

Osignerad ritning över våningen 2 trappor upp från 1850-talet med beskrivning av rummen och dess funktion. Källa: Regionarkivet.

Förändringar utförda mellan 1860-90

År 1864 anordnades en ny trappa på den norra gården, i det östra hörnet vid Köpmansgatan (idag riven).

År 1870 övergick fastigheten till överskult Alfred Almén, som redan 1873 sålde vidare till handelsbolaget Johansson & Carlander. Under deras tid utfördes viss nyinredning med bl a nya takdekorationer och stuckaturer utförda av Reinhold Callmänder. De tre paradrummens ljusa 1700-talskaraktär kom att förändras efter tidens ideal med mörka toner, träimitationer, kraftiga stuckaturer mm. Dessutom utfördes under deras tid en del mindre påbyggnader och förändringar. I Maja Kjellins uppsats från 1953 kan vi läsa följande om inredningen på plan 3 (1 trappa upp), baserat på besiktningsprotokoll och brandförsäkringshandlingar från 1800-talet:

"I den stora salen [rum 305] med tre fönster ut mot Norra Hamngatan (...) kan man sålunda ännu beundra de utsökta ornerade, med förgyllda lagergirlander omramade väggfälten och mellan dem två väggfasta speglar med ramar av ekollonornament i äkta förgyllning. Ovan den stora spisen av svartgrå marmor finns även en stor väggfast spegel med likande ram. Ursprungliga äro säkerligen även de praktfulla deux battan dörrarna med bildhuggeriarbeten, nu målade i vitgrönt samt med överstycken målade i oljefärg infattade i ramar med bildhuggeriarbete af blomverk med äkta förgyllning och med utsökta ornerade mässingsgångjärn. Allt kan återfinnas i det nyssnämnda besiktningsinstrument, men de omnämnda målningarna i olja äro utförda av artisten Gustaf Brusewitz år 1857 och tydligen beställda av den nya ägaren. (...) Parkettgolvet av ek omnämnes också i syneinstrumentet liksom det gipsade taket, det nuvarande med sin korintiska stuckaturbård i rosa, blått och gult och motsvarade takrosetter

Fotografier från år 1953 som visar hur rummen i paradvåningen tedde sig på 1800-talet. Tv: Pardörrar i röda förmaket (rum 304), målade i en mörk kulör. Här syns även de mörka tapeterna och rosengirlanden i stuck. Stuckfrisen avlägsnades vid en renovering på 1960-talet. Th: Rundat hörn med boasering i röda förmaket (rum 304). Notera den ekådrade bröstningen. Vid en renovering på 1960-talet avlägsnades 1800-talsmålriet i syfte att återställa rummets 1700-talskaraktär. Källa: GSM.

Fotografier från år 1953 som visar hur rummen i paradvåningen tedde sig på 1800-talet. Tv: Tak i röda förmaket (rum 304) med takmålning "hösten" av Callmänder från 1800-talet. Takmålningen målades över på 1960-talet. Eventuellt finns den kvar under nuvarande färglager. Th: Takmålning i rum på plan 4, av Callmänder från 1800-talet. Takmålningen finns inte kvar i synbart skick idag, men kan eventuellt finnas under senare färglager. Källa: GSM.

är dock givetvis av senare datum. Åt vänster utanför denna sal ligger en salong med rundade hörn [del av nuvarande rum 304] nedtill försedd med en ca 1 meter hög panel målad i ekimitation. Därövan följa väggfält klädda med gyllenläderstapeter, vilka ursprungligen voro >med sidendamst anspände< och omramade av breda förgyllda lagergirlander. Hörnen och en del mindre väggfält äro försedda med boaseringar i grönt med förgyllda träornament bestående av rosenkransar, musslor mm. Även dörrarna äro rikt ornerade och försedda med överstycken prydda med fruktgirlander mot ett gallerverk. Den nuvarande takdekorationen härstammar från 1880-talet, då den utfördes på uppdrag av grosshandlare C Carlander, som var delägare i fastigheten och bebodde denna våning. Taket är i hörnen försett med målningar av de fyra årstiderna utförda år 1884 av konstnären Reinhold Callmänder, och mellan dem prydes det av ett förgyllt gallerverk mot grön bakgrund med initialerna CC i guld. På övergången mot väggen finnes en välvd fris med en girland av rosor, virad med gråblå band och rosetter mot mörkgrön bakgrund. Till samma tid kan hänföras den nuvarande åttakantiga kakelugnen i mörkt grön och guldbrun majolika vars fält äro försedda med hängande fruktdekorationer samt förmodligen även de nuvarande tapeterna.

Hörnsalongen ytterligare åt väster [del av nuvarande rum 304] har exakt likadana väggar (...) Denna salong är numera målad i grågrönt och den är också försedd med två väggfasta speglar, omramade av lagergirlander, släta dörrar med fyllningar och tak med en stuckaturbård av blommor. Kakelugnen är här nedtagen.

Om man fortsätter sin vandring i våningen in i flygeln mot Tyggårdsgatan kommer man först in i ett rum [rum 309], försett med ett tak målat i imiterad intarsia i mörka toner i ek och mahognyfärger samt ett dörröverstycke med träsniderier. Innanför detta följer ett rum med ett praktfullt stucktak i vitt, utfört i ett sinnrikt rutmönster och en ornamental väggpanel i samma mönster samt dörröverstycken med bildhuggerier [rum 318]. Golvets är av >ekspånar< och rummet är också försett med en stor spis i grågrön marmor med väggfast spegel i mörkförgylld ram.

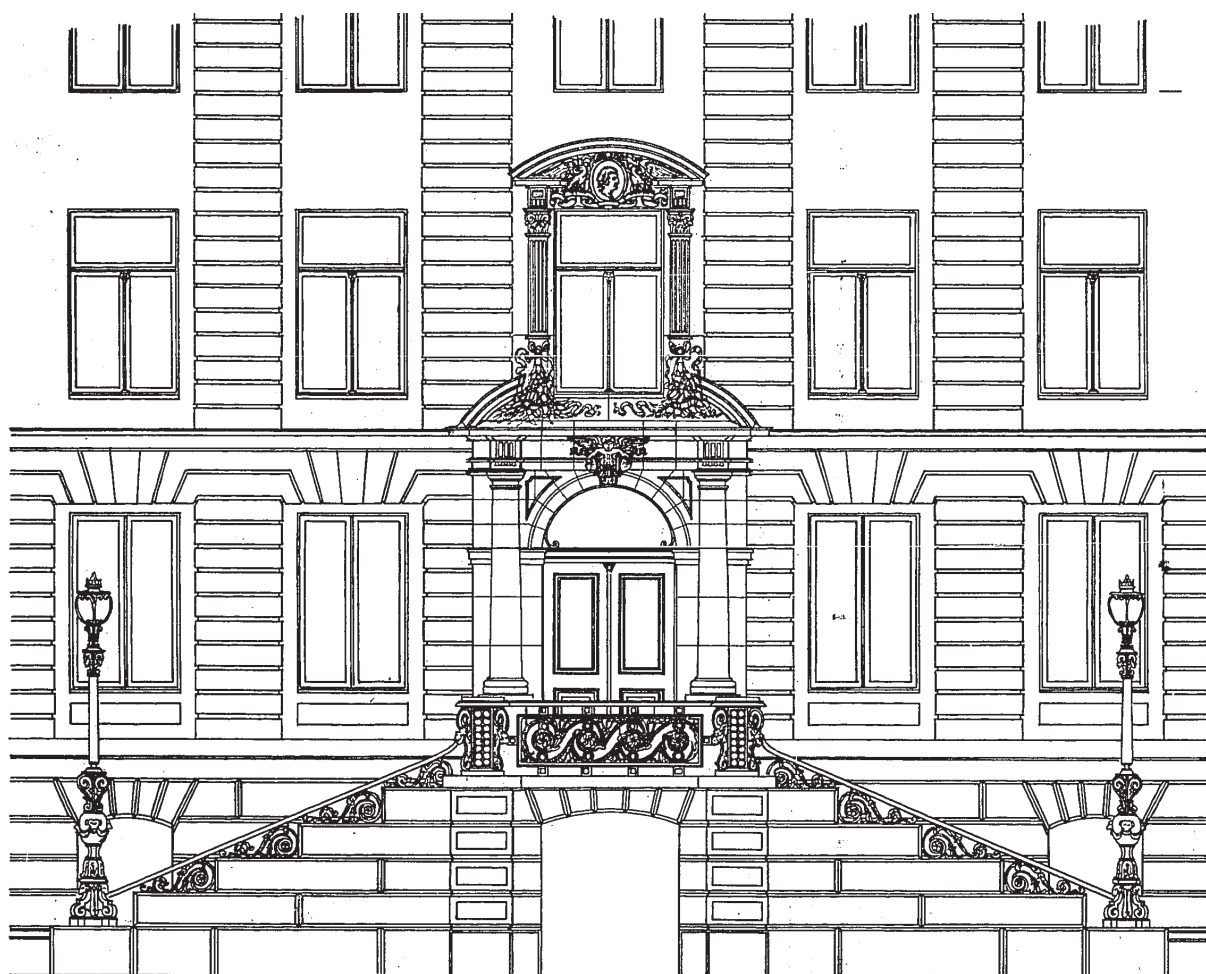
Även i tredje våningen utfördes på 1880-talet, då den beboddes av grosshandlare J Johansson, takdekorationer i rika färger av stuck och infällda rundlar med svävande amoriner, målade av Reinhold Callmänder, men av den tidigare inredning kan här ingenting spåras – den stora marmorspis som här en gång funnits är numera borttagen."

År 1874 uppfördes ett skjul på den övre gården mot Köpmansgatan. Från år 1882 finns ritningar till en gårdsbalkong på tredje våningen på huvudbyggnaden, men det är oklart om denna utfördes.

Från år 1885 finns ritningar till en till- och påbyggnad av den västra flygeln med en tre fönsteraxlar bred våning samt tillbyggnad på gården för ett magasin och pigkammare i tre våningar. Även här finns oklarheter kring huruvida denna förändring verkligen utfördes. Ritningarna visar även vissa förändringar av planlösningen i flygelbyggnaden. Ritningarna är signerade A Krüger.

För Johansson & Carlanders räkning utfördes år 1892 en ombyggnad av portalen efter ritningar av arkitekt Eugen Thorburn. Edelsvärds tunna och sirliga portal byttes mot den massiva och barockartade som finns idag med kolonner, kapitäl samt tympanon dekorerade med svulstiga horn, en ängel framvisande två vapensköldar med motiv från Gamlestadens fabriksmärke och över en porträttmedaljong av Niclas Sahlgren flankerad av två örnar under vilken man på en banderoll kunde läsa hans valspråk. Portalen av sandsten utfördes av AB Gössäter. För de ornamentala delarna svarade dock Junghandel & Richter medan Thorénska möbelsnickeriet fick tillverka nya ekdörrar med träsniderier. Det var också i samband med dessa arbeten som initialerna JJ och CC infogades i konstsmidesdekoren ovanför ytterdörren.

År 1892 finns ritningar till ändring av källarfönstren mot Tyggårdsgatan då fönsteröppningarna avsågs göras större samtidigt som en källardörr skulle göras om till fönster. Detta tycks dock aldrig ha utförts.

Förändringsritning från 1892, upprättad av Eugen Thorburn, då portalen mot Norra Hamngatan byggdes om. Notera att fönstren illustreras som 2-lufts-fönster och T-postfönster. Källa: SBK.

Fotografi från 1860-70-talet. Här syns Edelsvärd's klassicerande portal från 1850-talet. Källa: GSM.

Fotografi från 1930-talet med ny portal utformad av Eugen Thorburn år 1892. Källa: GSM.

1900-talet

Göteborgs stad tar över

År 1905 övertog Göteborgs stad ägandet av Sahlgrenska huset. Året innan hade byggmästare F O Peterson och stadsbyggnadsmästare L B Vinarp utfört en besiktning av byggnaden. Av denna framgår att de båda aktuella tomterna (nr 60 i 5 roten och nr 18 i 6 roten) var bebyggda med byggnader av tegel i två till tre våningar utmed alla tomtens fyra gränser, med en mellanbyggnad i mitten i vilken det fanns en portgång som förenade de båda gårdarna. Under huset åt Norra Hamngatan och del av flygeln mot Tyggårdsgatan fanns källare med välvda tak och cementgolv. Första våningen (plan 2) innehöll en kontorslägenhet om tre rum med kassavalv och en lägenhet med fem rum, tio lagerrum, ett magasin åt Köpmansgatan, stall, vagnbod och foderskulle samt två magasin på främre gården. Andra våningen (plan 3) innehöll en kontorslägenhet om två rum, en bostadslägenhet om ett rum och kök samt en bostadslägenhet om 15 rum och kök samt fyra lagerrum. Tredje våningen (plan 4) innehöll en bostadslägenhet på fem rum och kök samt en lägenhet om tretton rum och kök.

Enligt Göteborgs adress- och industrikalender från år 1899 bodde, förutom ägarna (änkefru Johansson samt Carlander) följande personer i huset:

- Carlander, Axel, grosshandlare
- Hult, Eskil John, agent
- Larson, Eric, bokhållare
- Mark, Knut, handlande

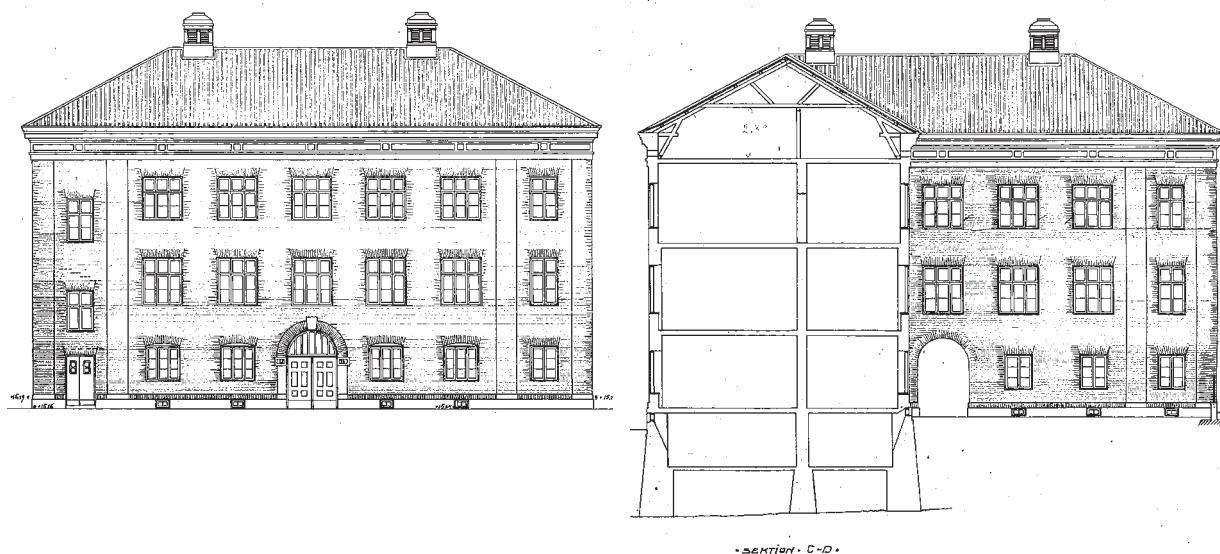
Ombyggnad för drätselkammaren år 1909

År 1906 beslutade stadsfullmäktige att Sahlgrenska huset skulle byggas om för drätselkammaren (motsvarande dagens kommunstyrelse) och byggnadsnämnden. År 1909 upprättade arkitektfirman Tengbom & Torulf ritningar till ombyggnaden. Ombyggnaden innebar att den östra längan från 1853 (mot Tyska kyrkan) revs för att skapa en luftigare gård. Flygeln mot norr, från 1760-talet, ersattes med en nybyggnad och den västra flygeln mot Tyggårdsgatan påbyggdes i hela sin längd med en tredje våning och fasaden fick en egen granitomramad portal (numera igensatt). Samtidigt förändrades pilasterindelningen på den västra fasaden så att de tidigare sex centrerade pilastrarna reducerades till fyra.

Flygeln längs Tyggårdsgatan breddades också mot gården så att en bred korridor fick plats, utmed vilken kontorsrum inreddes. Mot gården förlades också ett nytt trapphus i ett trapphustorn. Även interiören genomgick en del förändringar. I huvudbyggnaden mot Norra Hamngatan inreddes rum för stadskassören, stadsrevisorer och stadsbokhållare i plan 2. Dessutom inreddes ett kassavalv och ett arkiv. Längs den nya korridoren inreddes kontor. Våningsplanets kryssvälvda entréhall förlängdes med ett kryssvalv mot gården. Troligtvis byttes det ursprungliga kalkstensgolvet i den kryssvälvda entréhallen, liksom i delar av den äldre trappan (trappa A).

I plan 3 iordningställdes rum för drätselkammarens sessionssal samt kontor och arkiv i de fd paradrummen. I anslutning till huvudbyggnadens trapphus mot gården tillkom en balkong i plan 3. På plan 4 iordningställdes rum för byggnadsnämndens sessionssal och kontor.

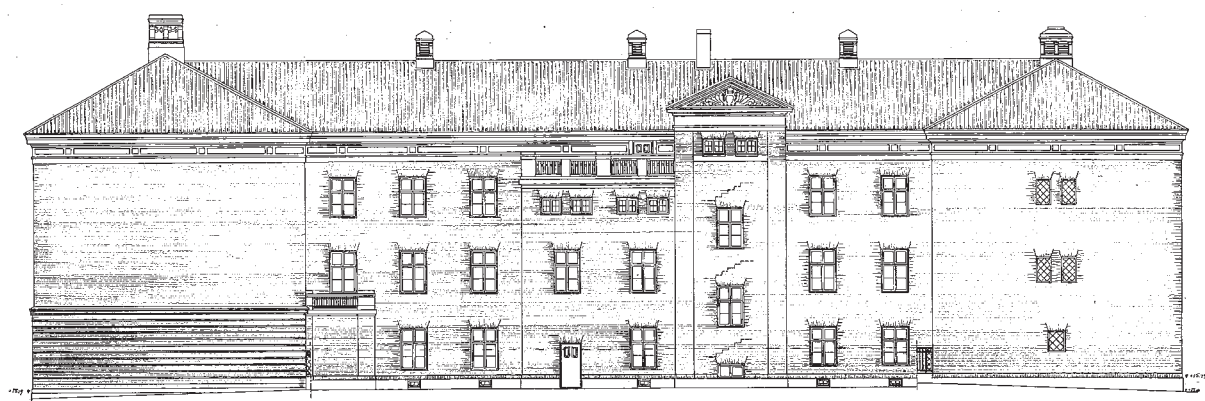
Snickerier och dörrblad utformades i en något historiserande stil, med bland annat höga profilerade fotlister, helfranska spegeldörrblad mm. Idag kan också noteras vissa spår av dekormåleri från 1909, som bl a dekormålade dörröverstycken.

Förändringsritning från 1909, upprättad av Tengbom & Torulf, fasad mot Köpmansgatan. Här syns den nya byggnadskroppen med ingång från Köpmansgatan. Källa: SBK.

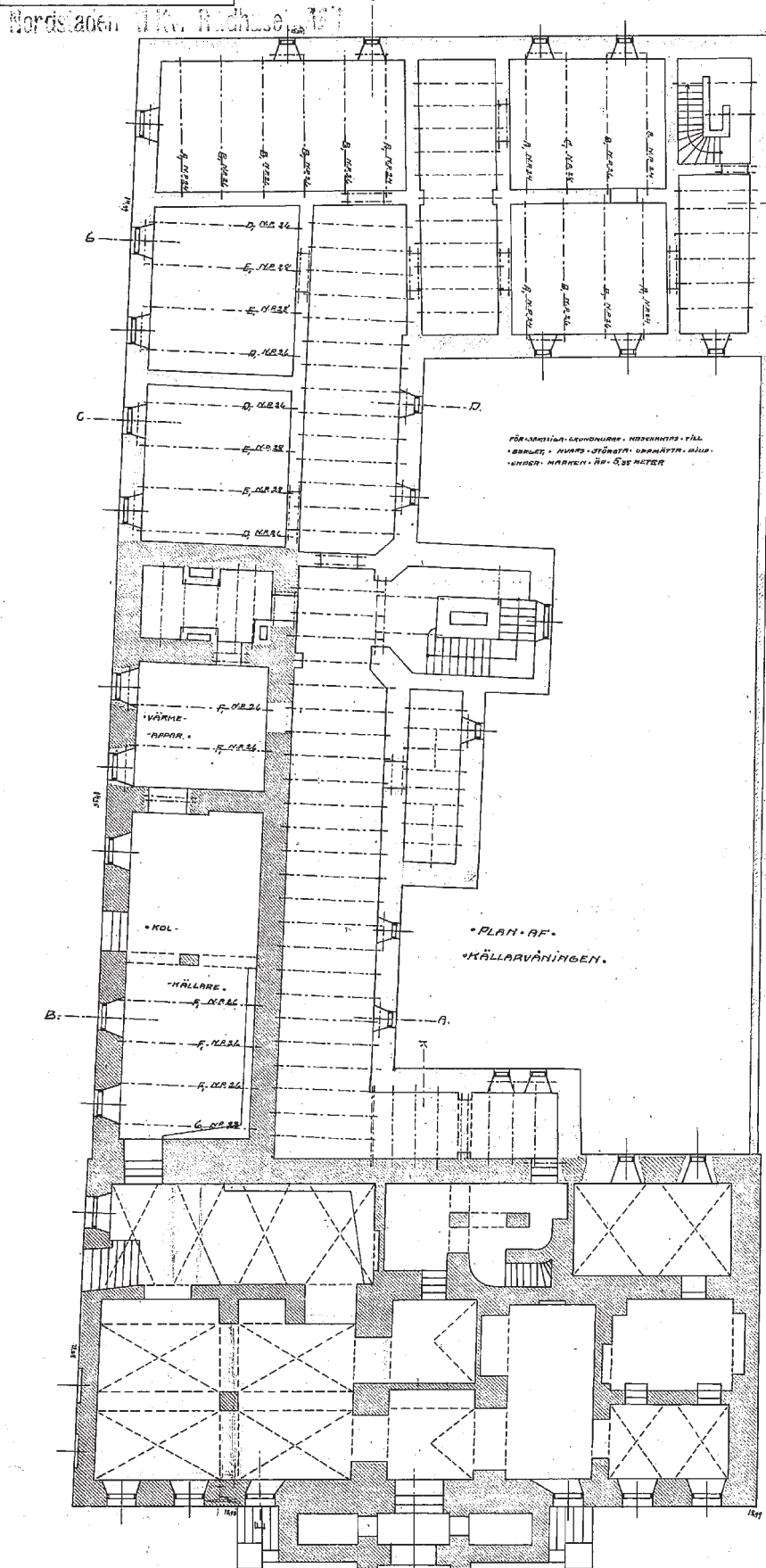

Förändringsritning från 1909, upprättad av Tengbom & Torulf, fasad mot Tyggårdsgatan. Här syns bl a den nybyggda flygeln Köpmansgatan/Tyggårdsgatan och den nya granitinfattade portalen. Flygeln mot Tyggårdsgatan byggdes på med en våning. Källa: SBK.

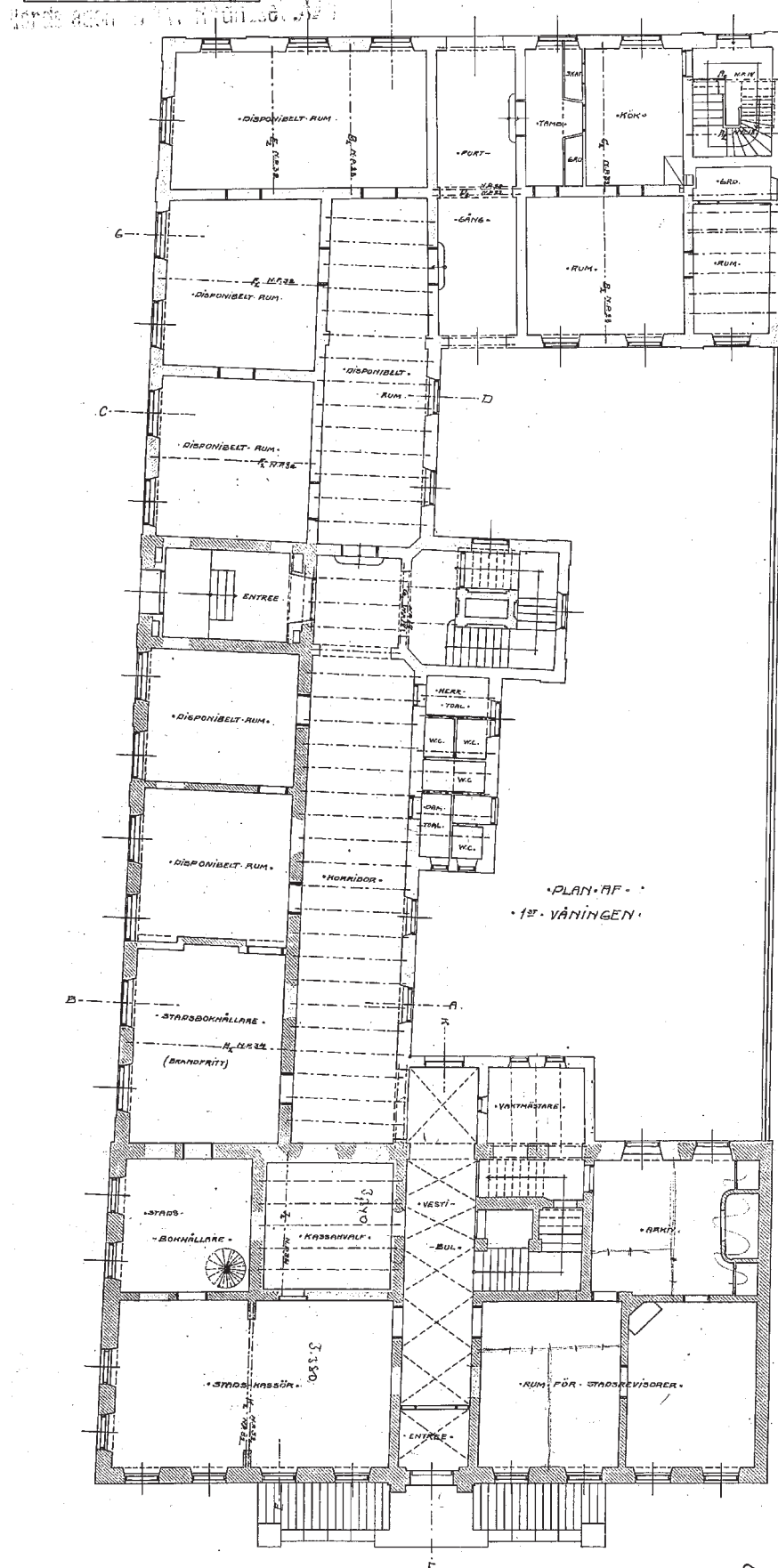
Förändringsritning från 1909, upprättad av Tengbom & Torulf, gårdsfasad med nytt trapphustorn. Till vänster syns även tillbyggnaden till förlängning av huvudbyggnadens entréhall med balkong. Källa: SBK.

• RITNING: TILL: OM- OCH: NYBYGG-
 NAD: AF: FÄSTIGHETEN: N: 60:
 • 5: OCH 18: 1: 6: RÖTEN:
 • FÖR: GÖTEBORGS: RÄTTELSEVERK:

Förändringsritning över källarplanet från 1909, upprättad av Tengbom & Torulf. Gråmarkerade partier utgör befintliga delar, medan övriga delar tillbyggdes 1909. Här syns de nya byggnadskropparna mot Tyggårdsgatan/Köpmansgatan samt breddningen och trapphuset mot gården. Källa: SBK.

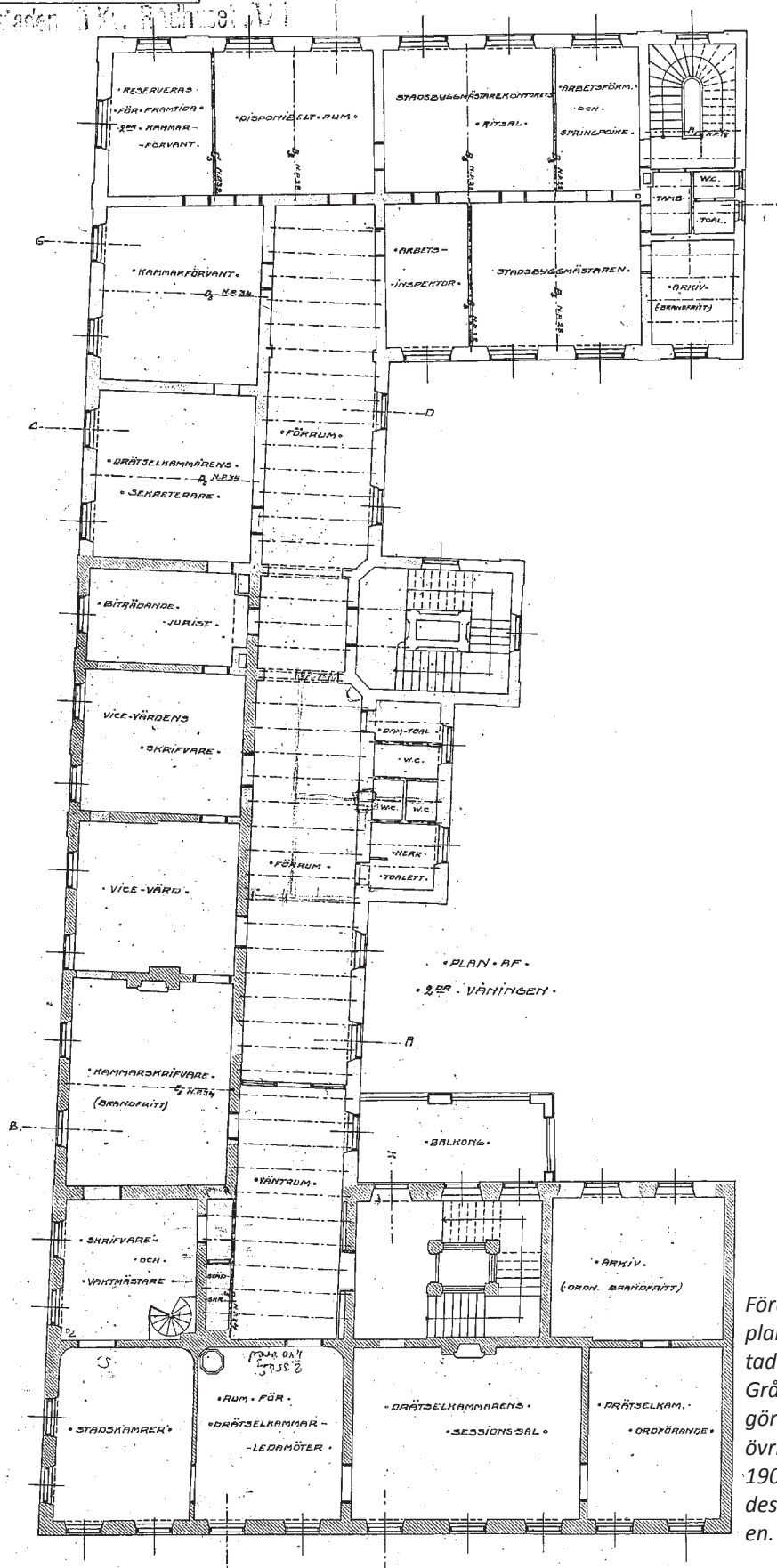
• RITNING TILL OM- OCH NYBYGG-
 • NÄR AF FÄSTIGHETEN N: 60.
 • I 5:TE OCH N: 18 N: 16:TE RÖTEN.
 • FÖR GÖTEBORGS DRÄTSELVERK.

Förändringsritning över botten-
 våningen från 1909, upprätt-
 ad av Tengbom & Torulf. Gråmarkerade partier utgör
 befintliga delar, medan övriga
 delar tillbyggdes 1909. Här syns
 bl a den förlängda delen av en-
 tréhallen. Källa: SBK.

RITNING TILL OM- OCH NYBYGG-
NAD AF FÄSTIGHETEN N: 80.
I 5:e OCH N: 18 I 6:e RUTEN
FÖR GÖTEBORGS DRÄTSELVERK.

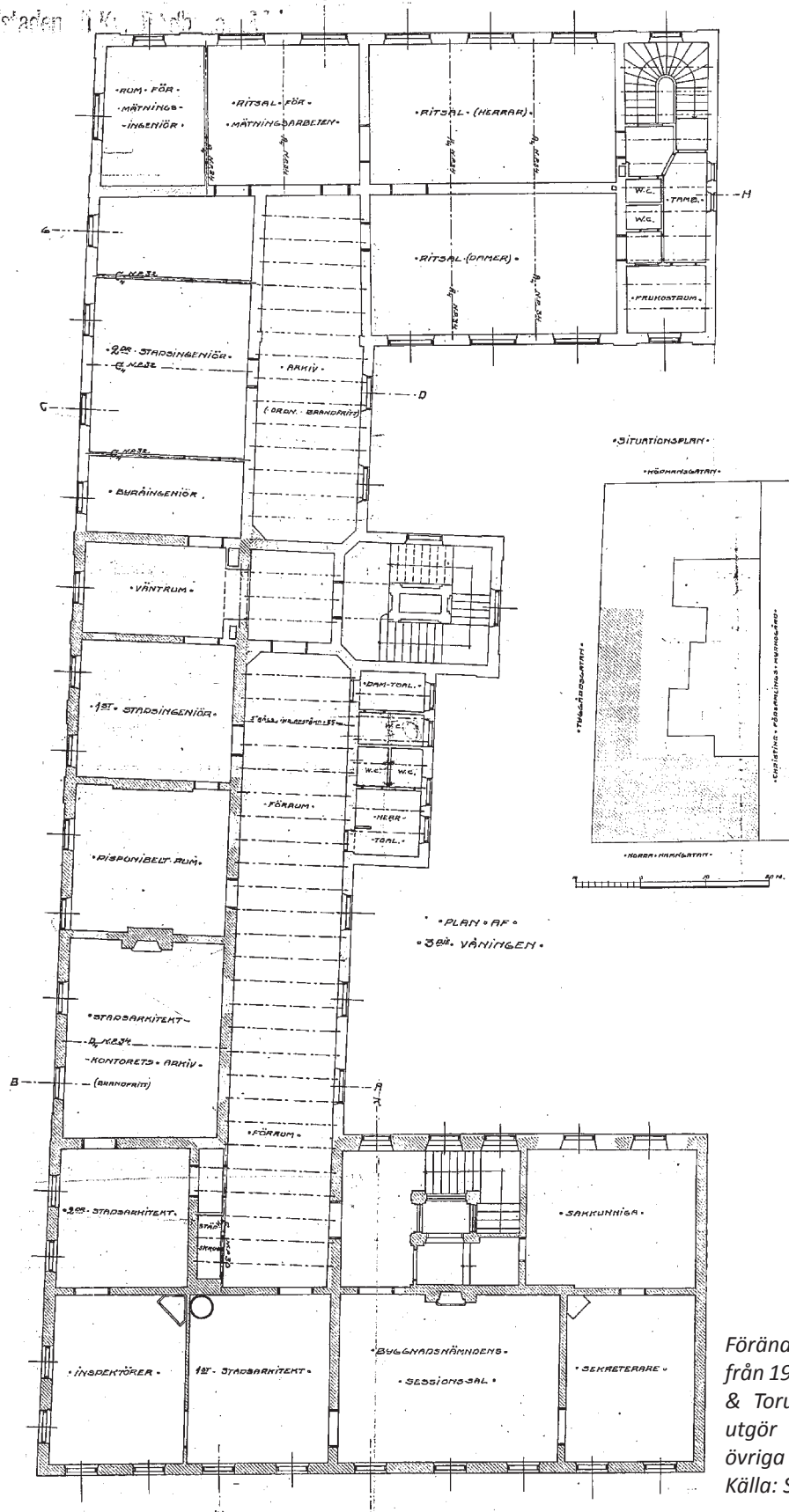
Handtecknad af A. Tengbom 1909

Förändringsritning över plan 3 från 1909, upprättad av Tengbom & Torulf. Gråmarkerade partier utgör befintliga delar, medan övriga delar tillbyggdes 1909. Paradvåningen gjordes om för drätselkammaren. Källa: SBK.

• RITNING • TILL • OM • OCH • NYBYGG •
• NAD • AF • FASTIGHETEN • N • 60 •
• J • 5TE • OCH • N • 18 • J • 6TE • RÖTEN •
• FÖR • GÖTEBORGS • DRÄTSELVERK •

Northenden 11/12/1911

Förändringsritning över plan 4 från 1909, upprättad av Tengbom & Torulf. Gråmarkerade partier utgör befintliga delar, medan övriga delar tillbyggdes 1909. Källa: SBK.

1920-talet

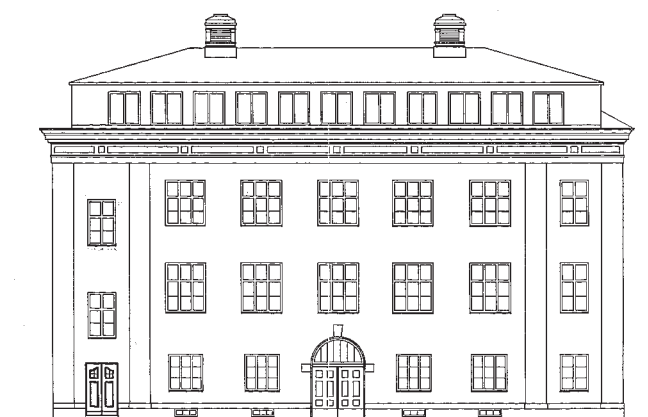
Från år 1920 finns ritningar till en tillbyggnad på gården i tre våningar för arkiv och toaletterum, men denna utbyggnad synes aldrig ha utförts. Från året därpå, 1921 finns ritningar till inredning av vinden i flygeln mot Tyggårdsgatan samt delar av huvudbyggnaden. Vinden inreddes för arkiv och kopieringsrum samt väntrum. Detta medförde en ny trappa i del av nuvarande rum 307, som ledde upp till vinden. Rummet hade fungerat som salong under 1800-talet, men gjordes nu om till arkiv. Sannolikt var det nu som de äldre fönsterluckorna, samt även äldre spegeldörrar, plåtinkläddes.

Även på plan 4 inreddes arkiv genom att väggar förstärktes för att hålla arkivklass. Samtidigt tillkom enstaka mellanväggar på plan 3 som vid denna tid hyste sessionsrum, kontor för stadsarkitekten osv. På dessa ritningar finns inte tillbyggnaden från år 1920 redovisad. År 1922 inreddes nya WC, bl a på plan 2 och 3 anslutning till gårdstrapphuset i gårdstillbyggnaden från 1909.

Från år 1924 finns flera handlingar till inredning av stadsarkitektkontoret och en expedition på plan 4, bl a med nya möbler, bokhyllor mm. I princip alla möbler specialritades för ändamålet (av detta finns idag inget kvar). Inga ändringar av planlösningen tycks ha gjorts.

1930-talet

År 1932 skedde en större exteriör förändring då en takresning utfördes på flygeln mot Tyggårdsgatan och Köpmansgatan i syfte att skapa utrymme åt byggnadsnämndens arkiv samt ritsalar. Under 1930-talet kom också planlösningen i flyglarna att ändras något genom nya mellanväggar, det rörde sig dock om mindre ändringar. I samband med detta synes även porten mot Tyggårdsgatan ha murats igen.

Förändringsritningar, fasad mot Tyggårdsgatan och Köpmansgatan, från 1932 i samband med takresning och inredning av arkiv på vinden.
Källa: SBK.

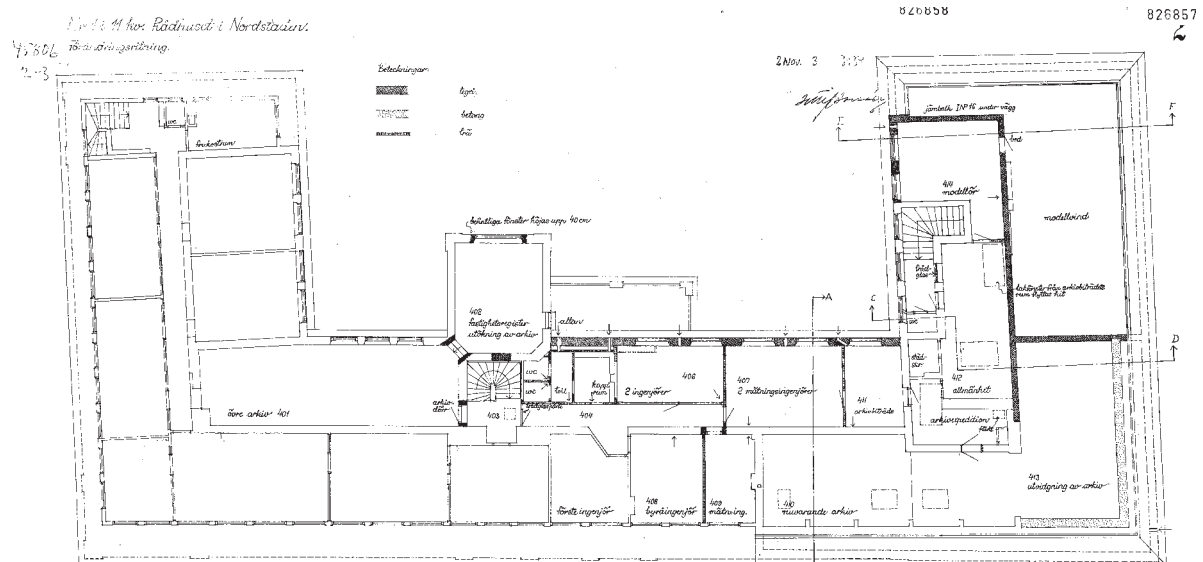
1940-1960-talen

På 1940-talet (1943) inreddes ytterligare utrymmen för byggnadsnämnden på vinden ovan huvudbyggnaden samt i flygeln mot Tyggårdsgatan. I samband med detta fick trappan i anslutning till nuvarande korridor 419 och trapphuset (trappa B) på plan 3 och 4 ett nytt läge. Det fd trapphuset gjordes på dessa plan om till kontorsrum.

År 1946-47 gjordes en tillbyggnad i en våning på gården, utefter den västra flygen, för kontorslokaler. Detta innebar att gårdsutrymmet krympte något. År 1949 togs tre nya taklanterniner upp i detta nya utrymme. Vid denna tid togs också tre nya fönsteröppningar upp på huvudbyggnadens östra gavel.

På 1950-talet kom ytterligare del av vinden ovan huvudbyggnaden att tas i anspråk för arkiv. I flygeln mot Tyggårdsgatan anordnades på bottenvåningen en korridor genom ett antal nya lättväggar försedda med överljusfönster.

År 1966 murades portvalvet mot Köpmansgatan igen (ska ha murats igen med gammalt fasadtegel). Hiss sattes in i huvudbyggnadens trapphus. Ett antal WC tillkom liksom ett antal nya mellanväggar i huvudsakligen flygelbyggnaderna. I bottenvåningen utökades korridorstråket. På både bottenvåningen och på plan 4 förstärktes väggar för att uppfylla arkivkrav.

Förändringsritning plan 5 från 1943, då ytterligare arkiv inreddes på vinden. Källa: SBK.

Förändringsritning gårdsfasad från 1946, tillbyggnad i en våning på gården. Källa: SBK.

Restaurering av paradvåningen 1965-70

Åren 1965-74 restaurerades delar 1700-talsinredningen i Sahlgrenska huset, huvudsakligen i de tre paradrummy på andra våningen (rum 304-306). Syftet var att återställa våningen till sitt 1700-talsutseende. Våningen hade inretts av Gustav Sparre kring 1770-talet, men hade under 1800-talet förändrats kraftigt med bland annat stuckaturer, ekimitationer på bröstningspaneler mm. Slottsarkitekten Ragnar Jonsson och konstprofessor PG Hamberg stod i spetsen för restaureringen. Konservatorn David Sundbaum anlätades för att utföra restaureringsarbetet. Vid restaureringen utgick man från Sparres brev, anteckningar, dagböcker samt bouppteckning. Genom besiktningsprotokoll från 1833 och 1846 kunde man fastslå att huvuddelen av rummets dekorativa utsmyckning hörrörde från ett tidigare skede än 1856 års ombyggnad, och att de tillkommit under Sparres tid (ca 1770-tal).

I röda kabinettet (rum 304) hittade man under vad man kallade "prunkande 1800-talsmålningar" den äldre 1700-talsinredningen med förgyllda boaseringar, enligt slottsarkitekt Ragnar Jonsson i motsvarande klass som i de kungliga slotten. Vid den här tiden var rummet uppdelat i två mindre rum. Undersökningar visade dock att all utsmyckning på mellanväggen var av gips (1800-tal) medan övrig utsmyckning var skuren ur furu. Av detta drogs slutsatsen att de två rummen ursprungligen utgjort ett stort rum. Stöd för detta kunde även hittas i Sparres bouppteckning. I denna framgick att röda kabinettets väggar på Sparres tid hade varit klädda med röd sidendamast, inboaserade (träpanel) med förgyllda baguettlister i form av flätade lagerblad medan ytterväggarna var försedda med skulpterade träpannåer med förgylld dekor.

Planlösningen i nuvarande rum 304 kom att återställas genom att tvärväggen från 1800-talet revs. Alla i trä skurna ornament bedömdes vara ursprungliga från Sparres tid, liksom alla dörrar, bröstpanelen, fönsterluckor med beslag samt vissa av fönsternischernas omfattningslister. Trädekoren hade under 1800-talet bemålats med flera färglager i olika bruna kulörer. Vid restaureringen avlägsnades dessa färglager och fragment av det ursprungliga polerade förgyllningarna uppdagades. Boaseringarna bedömdes vara av en klass man sällan påträffar i Sverige. Det framgår inte om dessa var behäftade med skador, men en inventering år 2015 visar att delar av boaseringen tycks ha nytillverkats som kopior under restaureringen. Väggarna hade under 1800-talet klänts med falska gyllenlädertapeter. Med stöd i Sparres bouppteckning ersattes dessa vid restaureringen av röd sidendamast i ett rokokomönster. De tunga stuckaturerna, med bland annat en rosengirland, och målningarna i taket (utförda av Callmander) togs bort och ersattes med en enklare stuckfris. De rutiga gardinerna i sidentaft är vävda i Lyon efter ett tygprov från 1700-talet, även för dessa fanns stöd i bouppteckningen. Takkronor rekonstruerades av Eva Dyrssen.

Foto från 1973 som visar det nyrenoverade rum 304. Källa: GSM.

Foto från 1973 som visar det nyrenoverade rum 305. Källa: GSM.

I samtliga tre rum lades nya ekparkettgolv och 1800-talets ekådrade snickerier och takmålningar skrapades bort och ersattes med ljusa toner. Blå förmaket (rum 305), där Sparre hade förvarat sin berömda konstsamling, kompletterades nu med en ny öppen spis i vit marmor ritad av slottsarkitekten Ragnar Jonsson efter förebild för Öxered kloster. Gustaf Brusewitz oljemålningar ovan dörrarna från år 1857 togs ner (finns kvar i huset). Gula förmaket (rum 306) försågs med en kakelugn från ett hus vid Gamlestadsbron (vid Gamlastadens fabriker) som hade tillhört Niclas Sahlgren. Här tillkom också en modern och mycket enkel förgylld fältindelning, som ter sig apart i rummet. Efter restaureringen kom rummen att fungera som representationslokaler för staden.

I samband med restaureringen gjordes även färgundersökningar i bottenvåningens entréhall (201-202). Under flera lager av olika bruna kulörer hittades den ursprungliga ljusgrå kulören. Målningarna i takvalven med blommor och änglar bedömdes härröra från 1800-talet. Hurvida de var möjliga att ta fram i sin helhet eller om de rekonstruerades finns inga uppgifter om.

I samband med restaureringen genomfördes också ett fönsterbyte i huvudbyggnaden i avsikt att ge dess fasader en 1700-talskaraktär. T-postfönster kom att ersättas med småspröjsade fönster. Dessa utformades i samma småspröjsade stil som det intilliggande Ostindiska husets fönster. Till skillnad från Ostindiska husets fönster, som var utåtgående med fyra lufter, bestämdes att Sahlgrenska huset skulle förses med inåtgående tvåluftsfönster, men med liknande spröjsindelning. Man bytte också okopplade fönster mot kopplade fönster. Detta gjorde att de nya karmarnas djup inte överensstämde med de äldre. De nya fönstren satt dessutom inskjutna i karmen eftersom de var inåtgående. För att kompensera för detta valdes att placera fönstren längre ut i fasadlivet. På insidan komprimerades på olika sätt för den ändrade placeringen av fönstren. På första våningen täcktes glappet mellan karm och befintlig fönsterbänk och smyg med en målad skiva. På andra våningen i Sparres restaurerade våning byggdes fönsterluckorna om för att passa de nya fönstren och nya fönsterbänkar byggdes. Övriga fönster på andra våningen skarvades som på första våningen.

Bygglovsritning från 1968, fönsterbyte. Källa: SBK.

1970-talet

På 1970-talet skedde vissa mindre förändringar i källaren då bland annat omklädningsrum iordningställdes samt dusch och WC. År 1979 genomfördes en ändring av kontorslokalerna som på plan 2 innebar ett antal nya mellanväggar i huvudbyggnadens västra del med konsekvensen att den tidigare planlösningen med fyra rum bröts upp genom en smal passage. Även på plan 3 tillkom ett antal mellanväggar i flygelbyggnaderna. På plan 4 sattes nya kopplade fönster in i det fd trapphuset (rum 433) och ett antal nya mellanväggar tillkom i såväl huvudbyggnaden som i flygelbyggnaden.

1980-idag

Sandstensportalen restaurerades år 1989. Portalen hade då vittringsskador och stenytorna var starkt nedsmutsade. Konserverings- och restaureringsarbetena omfattade bl a lagning av sprickor, rengöring och borttagning av beläggningar, gamla lagningar och cement i fogar, avsaltning, ifogning med hydratiskt kalkbruk samt hydrofobering.

År 1992 inreddes ett pentry i rum 207-209. År 1996 skedde i plan 2, i flygelbyggnaden Tyggårdsgatatan/Köpmansgatan, en utökning av WC och dusch samt städförråd och ventilation. År 2001 skedde en fasadförändring på gården då en altandörr monterades i tidigare korspostfönsters öppning. Under 2000-talet har också enstaka nya mellanväggar tillkommit i samtliga våningsplan.

År 2007 lämnade Länsstyrelsen byggnadsvårdsbidrag till förundersökning och återskapande av entréhallens (rum 201-202) 1800-talsinteriör genom restaurering av ett tidigare igensatt figurmåleri i de övre bågformade väggfälten samt rekonstruktionsmålning av dörrsnickerier och fältindelning av väggarna.

År 2013 utfördes ett fönsterbyte gällande samtliga småspröjsade fönster i huvudbyggnadens västra, norra och östra fasad. Fönstren från 1960-talet beskrevs överlag vara i så dåligt skick att de inte var möjliga att renovera. De nya fönstren utfördes lika de befintliga. Att byta mot utåtgående fönster sågs inte som ett alternativ då det skulle innebära att fönstren skulle hamna alltför långt ut i fasaden vilket skulle påverka fasadens utseende. Med tanke på de justeringar som hade gjorts på insidan, framför allt i Sparres våning, skulle det vara förknippat med alltför stort arbete att dra in fönstren i fasad för att återskapa deras tidigare läge och utformning. Detta skulle även medföra lagningar och kompletteringar i fasad. Fönsterleverantör var RM fönster i Vimmerby.

År 2015 upprättade Lindholm restaurering en utredning av trappans mot Norra Hamngatan, med avseende på skick, skador, deras orsaker samt förslag till åtgärder. Utredning och projektering pågår.

Översiktlig karakterisering och beskrivning

Exteriör

Sahlgrenska huset är uppförd i tre våningar med en rektangulär huvudbyggnad mot Stora hamnkanalen och två flygelbyggnader längs Tyggårdsgatan/Köpmansgatan. Huvudbyggnaden uppfördes 1753 och genomgick en större ombyggnad på 1850-talet då bl a taket byggdes om. Huvudbyggnaden står på en låg granitsockel och dess källarvåning är putsad och rusticerad (utfördes på 1850-talet). Källarvåningen är utförd i ett rustikmönster av tegel som består av horisontalt bandade lisener. De övriga fasaderna utgörs av släta tegelfasader av gult flensburgertegel med fyra svagt utskjutande lisener som markerar huvudfasadens mitt. På tredje våningen finns fasaddekor från 1850-talet i form av två putsade fönsterbröstningar samt en putsad fönsteromfattning. Fasaden avslutas uppåt av en enkel, putsad och profilerad gesims. Fasadmotivet har dragits med upp på taket under 1850-talet då takbalustraden med sina fyra urnor tillkom. Till huvudentrén finns en hög fritrappa av granit som leder upp till den rundbågiga och skulpturala sandstensportalen från 1890-talet. Fönstersättningen är symmetrisk med småspröjsade 2-lufts-fönster i 1700-talsstil (från 2013). Taket utgörs av ett valmat sadeltak där de synliga delarna är belagda med ett svartglaserat tegel, medan övriga delar av taket är belagt med kopparplåt.

De yngre flygelbyggnaderna (1760-tal och 1909) har ett enklare formspråk med släta fasader utförda i motsvarande gult tegel. De står på en låg granitsockel och har en symmetrisk fönstersättning med spröjsade 6-lufts-fönster och korspostfönster. Merparten av fönstren är troligtvis ursprungliga sedan 1909. Det förekommer också ursprungliga spegeldörrblad in mot trapphusen. Entrén från Tyggårdsgatan samt portalen från Köpmansgatan har murats igen under senare tid. Vindsvåningens fasader är utförda slätputsade.

En liten gård mot öster är avgränsad mot den planterade kyrkogården med ett järnstaket.

Huvudfasad mot Norra Hamngatan.

Fasad mot Tyggårdsgatan.

Fasad mot Köpmansgatan.

Gårdsfasad.

Tillbyggnad i en våning från 1940-talet.

Igenmurat portvalv vid Köpmansgatan.

Interiör

I interiören finns flera äldre bevarandevärda detaljer. Planlösningen är dock till stora delar förändrad under senare tid. I det följande görs en översiktlig beskrivning av bevarandevärda delar och detaljer på varje våningsplan. En utförlig rumsbeskrivning finns i del 2.

Plan 1 (källare)

I huvudbyggnadens källare, som bl a används som vinkällare, finns flera kryss- och tunnvalvda rum med stort kulturhistoriskt värde. Här finns även ett fåtal äldre spegeldörrblad från 1800-talet samt ett antal äldre kalkstenstrappor av stort bevarandevärde. De övriga källarutrymmena är av enklare karaktär och används som magasin mm. Här finns dock vissa enstaka intressanta detaljer i form av äldre snickerier mm från såväl 1800-talet som det tidiga 1900-talet. I anslutning till trapphus B (från 1909) finns ett vertikalt schakt som löper genom hela husets höjd, här finns de ursprungliga bomlagen från uppförandet kvar.

Kryssvälvda rum i källaren under huvudbyggnaden från 1753. Hyser idag vinkällare.

Plan 2 (bottenvåning)

På plan 2, som huvudsakligen rymmer kontorslokaler, är planlösningen till stora delar förändrad och uppstyckad under 1950–70-talen – både i huvudbyggnaden från 1753, flygeln från 1760-talet och i tillbyggnaden från 1909. Trots detta finns flera rum med högt kulturhistoriskt värde. Hela den främre byggnadskroppen, med bl a entréhall (201 och 202) m fl rum, ingår i byggnadsminnesförklaringen. Entréhallen är av mycket högt kulturhistoriskt värde med sitt kryssvälvda tak (ursprungligt från 1753) och dekormåleri (troligtvis från tidigt 1800-tal). Ytterport med överljus är från 1890-talet. Övriga dörrblad är av varierande ålder, troligtvis från 1800-tal till tidigt 1900-tal, men utförda i en äldre stil.

I rum 206 finns en äldre öppen spis av röd marmor bevarad liksom äldre snickerier och dörrblad från 1800-talet samt stuckfris i taket. Även i de övriga kontorsrummen i den äldsta delen av byggnaden, samt i flygen från 1760–70-talet, finns flera äldre bevarandevärda detaljer. Detaljer som är viktiga att värna är fönster, fönstersnickerier, fönsterluckor, stuckfriser och snickerier från huvudsakligen 1800-talet och tidigt 1900-tal.

I 1909 års tillbyggnad finns flera detaljer bevarade från uppförandet i form av dörrblad, golv- och fotlister, fönster, fönstersnickerier mm. Särskilt värdefull är entréhallen 219, bl a med sitt kalkstensgolv och sin förlängning av den äldre entréhallen som utförts med kryssvälv tak.

Entréhall 201-202 i plan 2, huvudbyggnaden, med kryssvälv tak och flera välbevarade detaljer samt dekormåleri.

Äldre öppen spis i rum 206.

Konferensrum 255, ett av många rum som är präglad av moderna material.

Entréhall 219 med kalkstensgolv och ådringsmålade snickerier från 1909.

Plan 3 (1 tr upp)

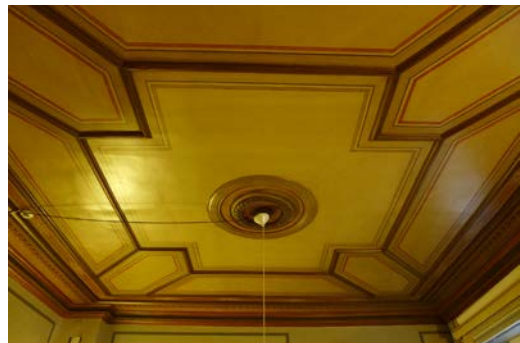
Plan 3 fungerade ursprungligen som Sahlgrenska husets paradvåning. Idag rymmer våningsplanet kontor och konferenslokaler. Här är planlösningen i den äldsta delen av byggnaden mer bevarad än i bottenvåningen. Rum 304-306 (Röda, blå och gula förmaken) ingår i byggnadsminnesförklaringen och har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Rumssvitens planlösning från 1770-talet återskapades på 1960-talet. Här finns också flera bevarade detaljer från Gustaf Sparres tid, bl a fotlister, bröstpaneler, skurna och förgyllda listverk i trä, spegeldörrblad med dekorativa och skurna överstycken mm. Rummen restaurerades på 1960-talet i syfte att återställa dem till sin 1700-tals karaktär. 1800-talets ekimitationer och kraftiga stuckaturer avlägsnades. Samtidigt byttes vissa originaldelar mot nytilverkade kopior, bl a golven, delar av boaseringarna och listverken.

Även rum 309 och 318 besitter höga kulturhistoriska värden med bevarad planlösning och flera äldre detaljer från huvudsakligen grosshandlareran på 1800-talet i form av fotlister, bröstpaneler, takstuckaturer och dekormålerier i taken. Här finns också vissa ursprungliga detaljer från 1700-talet i form av parspegeldörrar med skurna överstycken. Dessa rum ingår inte i byggnadsminnesförklaringen, men är ändå av så högt värde då de illustrerar såväl 1700-talets som 1800-talets ideal att de borde skyddas i byggnadsminnet. Även i övriga delar av de äldsta byggnadskropparna finns flera äldre bevarade detaljer så som golvlistor, fönstersnickerier, fönsterluckor mm. Det förekommer ett antal pardörrblad samt fönsterluckor som under senare tid, troligtvis 1920-talet, plåtinklätts. Troligtvis finns de ursprungliga 1700-talsdörrbladen kvar under plåten.

I 1909 års tillbyggnad finns flera detaljer bevarade från uppförandet och från 1920-talet i form av dörrblad, dekormålade dörröverstycken i korridorer, golv- och fotlister, bröstpaneler, fönster mm. Planlösningen är dock kraftigt förändrad under 1930-1970-talen.

Röda förmaket (rum 304).

Dekormålat tak i rum 309, utfört på 1880-talet.

Blå förmaket (rum 305).

Gula förmaket (rum 306).

Rum 318 med bröstpanel och kraftigt stucktak.

Plan 4 (2 tr upp)

På plan 4, som huvudsakligen innehåller kontorslokaler, finns inga byggnadsminnesförklarade rum. Planlösningen i hela våningsplanet är kraftig förändrad och uppstyckad under 1930–70-talen. I den äldsta delen från 1753 finns dock vissa bevarade detaljer från 1850-talet i form av parspegeldörrblad, fotlister och stuckfriser. I rum 434 finns också en bröstpanel från 1800-talets andra hälft.

I tillbyggnaden från 1909 finns enstaka välbevarade rum med äldre detaljer i form av bröstpaneler från 1909, spegeldörrblad, snickerier mm. Flera dörrblad är klädda med masonit, och troligtvis rör det sig om spegeldörrar från 1909. Även i den övriga kontorslokalerna finns enstaka bevarade detaljer. Fönstren och fönstersnickerierna är generellt från tidigt 1900-tal.

Stuckfris i rum 407 som visar den tidigare planlösningen. Stuckfris i rum 434.

Korridor 450 med bevarad bröstpanel från 1909.

Korridor 419 med trappa från 1940-talet.

Rum 409 med parspegeldörrblad från 1800-talet.

Kontorsrum med lättvägg från 1950-talet med överljusfönster.

Plan 5 (vind)

Vindsvåningen, som inreddes under 1920-50-talet (i olika etapper) har generellt få bevarandevärda detaljer. Våningsplanet domineras av material från dels 1940–60-talet, dels moderna material i form av bl a glasfiberväv. Det förekommer dock vissa bevarade detaljer från 1920-talet i form av profilerade golvlister och enstaka spegeldörrblad. Fönstren är generellt från 1940–50-talet, dock förekommer vissa senare 1980–90-talsfönster. Vissa av dörrbladen är masonitklädda, och under masoniten döljer sig sannolikt äldre spegeldörrar från 1920-talet.

Hela plan 5 domineras av moderna material och här finns få bevarandevärda detaljer.

Trapphusen

Trappa A i den äldre delen från 1753 är av högt kulturhistoriskt värde och ingår i byggnadsminnesförklaringen. Kalkstenstrappan är till stora delar original (vissa steg troligtvis omsatta 1909). Taket är kryssvälvt och dekormålat och i trapplöpet finns flera äldre spegeldörrblad från såväl 1700-talet som 1800-talet.

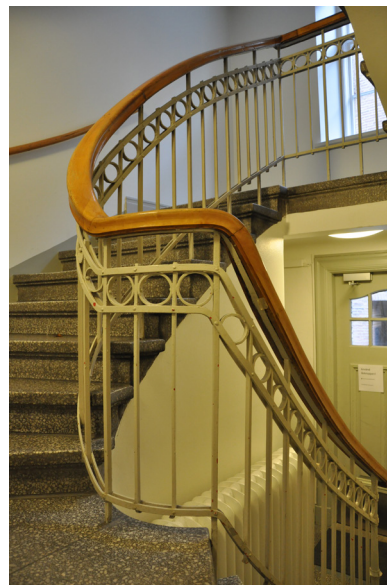
Även de två senare trapphusen från 1909, trappa B och C, har ett högt kulturhistoriskt värde. Trappa B består av en ursprunglig kalkstenstrappa och flera av dörrbladen samt snickerierna är bevarade från 1909. Trappa C är gjuten med terrazzo och har ett mycket dekorativt smidesräcke.

Trappa A.

Trappa B.

Trappa C.

Käll- och litteraturförteckning

Carlén, Octavia (1970[1869]). *Göteborg: beskrifning öfver staden och dess närmaste omgifningar : ny handbok för resande*. Stockholm: Rediviva

Hasselgréen, Ingmar (1974). *Konstsamlaren Gustaf Adolf Sparre, 1746-1794: hans studieresa, våning och konstsamling i Göteborg*

Kjellin, Maja (1953) *Ett handelspalats i 1700-talets Göteborg*. Ur: Göteborgs historiska museum årsstryck 1953-1965.

Kulturmiljöer av riksintresse. (2008) Länsstyrelsen i Göteborgs och Bohus län

Lagerberg, Magnus (1913-1914). *Göteborgare*. Stockholm: Åhlen & Åkerlund

Lönnroth, Gudrun (red.) (2003). *Hus för hus i Göteborgs stadskärna*. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret

Lönnroth, Gudrun (red.) (1999). *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg: ett program för bevarande*. D. 1. Göteborg: Stadsbyggnadskontoret

Arkiv

Stadsbyggnadskontoret (SBK)

Ritningar och bygglovhandlingar.

Stadsarkivet

Ritningar och div. handlingar.

Göteborgs stadsmuseum (GSM)

Fotografier och tidningsklipp.

Länsstyrelsen

Akt rörande Sahlgrenska huset

Higab

Ritningar, div. handlingar samt åtgärdsförslag för Sahlgrenska huset.